

UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOZOFIE
DEPARTAMENTUL ISTORIA ROMÂNILOR, UNIVERSALĂ ȘI
ARHEOLOGIE

Cu titlu de manuscris
C.Z.U.: [94(478)+94(470)]"1812/1874"(043.2)

LEȘCU ANATOLIE

ASIGURAREA LOGISTICĂ A TRUPELOR RUSE DIN
BASARABIA (1812-1874)

Specialitatea: 611.02. ISTORIA ROMÂNILOR (PE PERIOADE)

Rezumatul tezei de doctor habilitat în istorie

CHIȘINĂU, 2022

Teza a fost elaborată în cadrul Departamentului de Istorie a Românilor, Istorie Universală și Arheologie, Universitatea de Stat din Moldova.

Consultant științific:

EREMIA Ion, doctor habilitat, profesor universitar, Departamentul de Istorie a Românilor, Istorie Universală și Arheologie, Universitatea de Stat din Moldova.

Referenți oficiali:

- 1. ȘIPOȘ Sorin**, doctor habilitat, profesor universitar, Director Școala Doctorală de Istorie, Universitatea din Oradea.
- 2. GUMENĂI Ion**, doctor habilitat, profesor universitar, cercetător științific principal, Institutul de Istorie.
- 3. AGACHI Alexei**, doctor habilitat, cercetător științific principal, Institutul de Istorie.

Componenta Consiliului științific specializat:

- 1. CERETEU Igor**, doctor habilitat în istorie, conferențiar universitar, cercetător științific principal, Institutul de Istorie (Președinte).
- 2. GHERASIM Cristina**, doctor în istorie, cercetător științific superior, Institutul de Istorie (Secretar științific).
- 3. DRAGNEV Demir**, membru corespondent al AȘM, doctor habilitat în istorie, profesor universitar, consultant științific, Institutul de Istorie.
- 4. ȘAROV Igor**, doctor în istorie, conferențiar universitar, Rector Universitatea de Stat din Moldova.
- 5. CHIRTOAGĂ Ion**, doctor habilitat, cercetător științific principal, Institutul de Istorie.

Susținerea va avea loc la **01 aprilie 2022, ora 15.00** în ședința Consiliului științific specializat D 611.02-29, la Universitatea de Stat din Moldova, mun. Chișinău, str. Alexei Mateevici, 60, bloc central, auditoriul nr. 530, Centrul de informare al României „Gheorghe Brătianu”, MD – 2009, Republica Moldova.

Teza de doctor habilitat și rezumatul pot fi consultate la Biblioteca Universității de Stat din Moldova și pe pagina web a ANACEC (www.cnaa.md).

Autoreferatul a fost expediat la 15 februarie 2022.

Secretar științific al Consiliului științific specializat:

GHERASIM Cristina

/ _____ /

Consultant științific:

EREMIA Ion

/ _____ /

Autor:

LEȘCU Arnatolie

/ _____ /

© Leșcu Anatolie, 2022

CUPRINS

REPERELE CONCEPTUALE ALE CERCETĂRII.....	4-8
CONȚINUTUL TEZEI.....	9-39
CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI.....	40-43
BIBLIOGRAFIE.....	44-47
LISTA PUBLICAȚIILOR AUTORULUI LA TEMA TEZEI.....	48-50
ADNOTARE.....	51-53

REPERELE CONCEPTUALE ALE CERCETĂRII

Actualitatea și importanța temei abordate. Istoria Moldovei, pe întregul său parcurs, este marcată de multe războaie și incursiuni militare de lungă sau scurtă durată. Aspectele militare ale acestor războaie, contribuția populației din Moldova, Țara Românească și Basarabia la desfășurarea acțiunilor militare au fost studiate de mai mulți cercetători ruși și români, ceea ce nu putem afirma și despre aspectele economice și logistice ale acestor războaie, cu excepția războiului ruso-turc din 1806-1812. Întregul complex de probleme, legate de asigurarea logistică a trupelor ruse, este insuficient studiat, fapt ce denotă importanța și actualitatea prezentei cercetări.

Războiul în esență este un fenomen foarte complex și, pe lângă aspecte pur militare, legate de strategie, arta operativă și tactică, conține și multiple aspecte economice, ce țin de asigurarea luptei și pregătirea trupelor pentru luptă. În general, aceste probleme au atras mai puțin atenția cercetătorilor, din cauza că rutina activității militare cotidiene este destul de palidă în comparație cu strălucirea, grandoarea și eroismul luptei. Dar fără această activitate zilnică, imperceptibilă, nu poate fi obținută nicio victorie.

Actualitatea temei este determinată de faptul că, în perioada țaristă, problemelor logistice li s-a acordat puțină atenție, ele intrând în vizorul cercetătorilor numai în timpul războaielor, iar în perioada sovietică, problema staționării unităților militare în regiuni naționale și limitrofe era complet ignorată. Totodată, problema contribuției economice a Basarabiei în asigurarea logistică a armatei ruse a rămas practic nestudiată.

Important este și aspectul uman al problemei. Cum era percepută armata rusă de către populația băștinașă, care erau relațiile stabilite între populație și militari, cât de pozitivă era imaginea omului în ținuta militară în ochii locuitorilor din satele, târgurile și orașele ale Basarabiei? Aceste întrebări în trecut, cât și, cu unele excepții, în prezent, rămâneau fără un răspuns coerent și obiectiv. Din necesitatea unui răspuns corect, echilibrat și obiectiv la aceste întrebări reiese actualitatea cercetării aspectelor ce țin de relațiile civil-militare stabilite în Basarabia în perioada respectivă. În componența acestor relații intră abuzurile militarilor comise împotriva populației civile dar și lupta acesteia cu astfel de abuzuri și fărâdelegi.

Importanța lucrării reiese din faptul că, deși în perioada actuală există unele cercetări în acest domeniu, noi am încercat să privim problema în ansamblu, în baza noilor abordări metodologice, să privim problema în ansamblu, integrând toate componentele logistice – aprovizionare, încartuire, transport, mentenanță – pe timp de pace și de război.

Din punct de vedere cronologic, lucrarea prezintă perioada delimitată de anii 1812 și 1874. Limita cronologică inferioară a lucrării este determinată de anul anexării Basarabiei la Imperiul Rus, când începe staționarea în regiune a primelor unități ale armatei regulate ruse. Limita cronologică superioară a lucrării este determinată de faptul că în anul 1874, în Rusia este introdus serviciul

militar obligatoriu și este desființată practica încartuirii obligatorii de către autoritățile locale a unităților militare, ceea ce a schimbat radical sistemul de aprovizionare materială a armatei, serviciul logistic devenind unul modern și european, asigurat de stat, și nu de populația țării.

Cadrul geografic al lucrării cuprinde teritoriul Basarabiei în limitele sale geografice: spațiul flancat de râurile Nistru, Prut și fluviul Dunărea. Abordând tematica efortului economic susținut de Basarabia în cadrul războaielor din anii 1828-1829 și 1853-1856, depășim hotarele geografice ale provinciei, transferând acțiunea studiului în Ucraina, Caucaz și zona desfășurării operațiunilor militare din Balcani.

Metodologia cercetării științifice. În cercetarea problemei am utilizat pe larg un ansamblu de metode, tehnici și principii care țin de metodologia cercetării istorice. Cercetarea istorică este bazată pe unele principii de studiu, cum ar fi principiul istorismului, al obiectivității, al abordării sociale a evenimentelor, cronologic, studiul alternativ și multilateral al istoriei. Bazându-ne pe principiile de studiere a fenomenelor istorice, am utilizat pe larg metode de cercetare relevante, care pot fi divizate în metode teoretice și specifice. Dintre metodele teoretice au fost pe larg utilizate analiza, sinteza, metoda analogică, abordarea sistemică a evenimentelor, inducția, deducția și altele. În cercetare au fost folosite și metodele istorice specifice, cum ar fi: metoda istorică, metoda critică, metoda comparativă, metoda statistică, metoda tipologizării. Toate acestea principii și metode, utilizate de autor, contribuie la o mai profundă reconstruire și cunoaștere a proceselor istorice pe teritoriul actual al Republicii Moldova.

Scopul și obiectivele tezei. Scopul prezentei lucrări este de a studia procesul de asigurare logistică a trupelor ruse staționate în Basarabia, atât pe timp de pace, cât și de război, în anii 1812-1874. Obiectivele lucrării reies din scopul propus, printre acestea numărându-se:

- analiza literaturii de specialitate și a surselor istorice privind asigurarea logistică a trupelor ruse în anii 1812-1874;
- elucidarea problemei privind asigurarea logistică a armatei ruse staționate în Basarabia în perioada cercetată, cu determinarea structurii armatei imperiale ruse și a serviciului logistic;
- determinarea tuturor marilor unități, unităților, subunităților, detașamentelor armatei ruse staționate în Basarabia în perioada respectivă;
- studierea problemei privind aprovizionarea armatei cu provizii și furaje, materiale de construcție, mijloace de transport și forță de muncă în anii 1812-1874;
- clarificarea situației cu privire încartuirea și aprovizionarea militarilor de către populația locală cu lemne și materiale de iluminat pe perioada încartuirii;
- elucidarea problemelor privind atitudinea militarilor față de populație, autoritățile locale și regionale;

- calcularea costului financiar pentru construcția cazărnilor și întreținerea spitalelor militare în perioada cercetată;

- aprecierea rolului economic pe care l-a avut populația Basarabiei în timpul Războiului ruso-turc din anii 1828-1829 și Războiului Crimeei (1853–1856) în asigurarea logistică a armatei ruse din teatrul de operații din Balcani.

Ipoteza de cercetare. În cercetarea problemei, în baza acumulării de date din surse istorice, a fost formulată ipoteza de cercetare că Basarabia a jucat un rol esențial în asigurarea logistică a armatei ruse aflate în teatrul de operații din Balcani în anii 1812-1874, care indică trei direcții de investigație principale:

1. Asigurarea logistică a trupelor ruse în perioada respectivă se baza pe exploatarea populației locale, prin impunerea diverselor prestații și corvezi obligatorii.
2. Exploatarea economică a regiunii presupunea resurse imense direcționate spre aprovizionarea armatei, resurse ce ar putea fi îndreptate spre dezvoltarea economică a ținutului și creșterea bunăstării materiale a populației.
3. Populația provinciei, în special moldovenii, s-a opus acestei exploatare economice și sociale, recurgând la diferite metode de rezistență față de abuzurile armatei.

Noutatea științifică a rezultatelor obținute. Problema privind staționarea trupelor Imperiului Rus pe teritoriul Basarabiei și întreținerea lor pe timp de pace și de război reprezintă un domeniu insuficient studiat în istoriografia română. Noutatea științifică a lucrării constă în faptul că în baza materialului documentar inedit, pus în premieră în circulație științifică, s-a propus, pentru prima dată în istoriografia națională, elucidarea rolului care l-a avut armata rusă și instituțiile sale în istoria regiunii, precum și a prețului plătit de populație și societate pentru susținerea acestora. Complexitatea abordării problemei se datorează și faptului că aceasta a fost analizată pe mai multe componente, pe perioade cronologice, pe timp de pace și de război. În baza lucrului riguros cu diferite surse istorice, inedite sau deja publicate, autorul a reușit să depisteze și să evidențieze toate unitățile și unitățile mari, de orice tip organizatoric, care s-au perindat pe teritoriul Basarabiei de-a lungul anilor 1812-1874.

În premieră, problema a fost studiată în cadrul sistemului logistic al armatei țariste, cu evidențierea contribuției concrete al locuitorilor regiunii la aprovizionarea și dotarea cu totalitatea celor necesare pentru trupele ruse pe timp de pace și de război, deci la menținerea capacității de luptă. Au fost analizate toate categoriile de prestații impuse populației pentru întreținerea armatei. Importante și inedite sunt calculele financiare ale cheltuielilor suportate de Basarabia în vederea întreținerii armatei ruse pe teritoriul său în intervalul de timp cercetat, precum și calculul ponderii cheltuielilor Basarabiei în bilanțul general pentru menținerea efortului militar al Imperiului Rus.

Totodată, analiza atitudinii populației locale față de trupele ruse staționate în provincie (relațiile lor cu militarii, lupta cu abuzurile) aruncă o lumină nouă asupra rezistenței populației față de puterea cotropitoare și asupra climatului spiritual existent. Au fost stabilite principalele tipuri de rezistență, caracteristice diferitor perioade de cercetare.

Importanța teoretică. În contextul desfășurării cercetărilor, lucrarea prezintă un cadru teoretic și metodic unic bazat pe realizările istoriografiei naționale și internaționale. Un aspect important îl reprezintă și caracterul interdisciplinar al studiului, aflat la limita istoriei, științei militare (istoria militară), sociologiei și economiei.

Studiul deschide orizonturi noi în cercetarea diverselor aspecte ale istoriei militare, a relațiilor civil-militare din trecut, a unor aspecte demografice și antropologice în contextul staționării subunităților militare, ținând cont de o anumită componentă etnică, în localitățile Basarabiei, chestiuni mai puțin cercetate sau neinvestigate în trecut. Studiul prezintă, de asemenea, o încercare de a acoperi un vid existent în istoria Republicii Moldova, demonstrând funcționarea instituțiilor militare ale Imperiului Rus în Basarabia, exploatarea provinciei în favoarea acestor instituții și atitudinea autorităților ruse prin politica promovată față de populația locală.

Aprobarea rezultatelor. Problemele ce țin de rolul Basarabiei exercitat în asigurarea logistică a trupelor ruse în perioada anilor 1812-1874 se află în centrul preocupărilor științifice ale autorului de mai mult timp, acoperind perioadele istoriei moderne și contemporane. Popularizarea investigațiilor și rezultatelor obținute se obține prin prezentarea unui curs special în cadrul Academiei Militare a Forțelor Armate „Alexandru cel Bun”, participarea la conferințe științifice internaționale și naționale, publicarea de articole, studii și monografii. Printre conferințe și reuniuni științifice se numără: Conferința Științifică Internațională „Perspectivele și problemele integrării în spațiul european al cercetării și educației”, organizată de Universitatea de Stat din Cahul „Bogdan Petriceicu Hasdeu”, Cahul, 7 iunie 2016, cu comunicare „*Dislocarea trupelor ruse în Basarabia în anii 1856-1874*”; Conferința Științifică Internațională „Perspectivele și problemele integrării în spațiul european al cercetării și educației”, organizată de Universitatea de Stat din Cahul „Bogdan Petriceicu Hasdeu”, Cahul, 7 iunie 2018, cu comunicare „*Abuzurile militarilor ruși împotriva populației Basarabiei. 1830-1853*”; Conferința Științifică Internațională „Relațiile polono-moldovenești la centenarul redobândirii independenței de către Polonia”, organizată de Ministerul Educației, Culturii și Cercetării al Republicii Moldova, Ambasada Republicii Polone la Chișinău, Muzeul Național de Istorie a Moldovei, Chișinău, 22 octombrie 2018, cu comunicare „*Polish Insurrection (1863-1864) and Bessarabia*”; Conferința Științifică Interuniversitară în cadrul Academiei Militare a Forțelor Armate „Alexandru cel Bun”, 1 martie 2018, cu comunicare „*Construirea și întreținerea spitalelor militare în Basarabia (1832-1853)*”; Conferința Științifică Internațională „Perspectivele și problemele integrării în spațiul european al cercetării și educației”,

organizată de Universitatea de Stat din Cahul „Bogdan Petriceicu Hasdeu”, Cahul, 7 iunie 2020, cu comunicare „*Sudul Basarabiei și Războiul Crimeei. 1853-1856*” și altele.

Totodată, unele materiale cercetate au fost publicate în formă de monografie și de articole în reviste științifice internaționale și naționale: *Românii basarabeni în istoria militară a Rusiei: de la războaiele din Caucaz la Războiul Civil*, București: Editura Militară, 2009 (monografie); *Unitățile armatei țariste dislocate în Basarabia în perioada anilor 1812-1828*, în: „Revista de istorie militară”, București, 2013, nr. 3-4; *Voluntari români în Războiul Crimeei (1853-1856)*, în: „Document. Buletinul Arhivelor Militare Române”, nr. 4(62), București, 2013; *Rușii și construirea și întreținerea spitalelor militare în Basarabia în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, în: „Revista militară. Studii de securitate și apărare”, Chișinău, 2016, nr. 2(16); *Dislocarea trupelor ruse în Basarabia în anii 1856-1874*, în „Conferința Științifică Internațională «Perspectivele și problemele integrării în spațiul european al cercetării și educației», 7 iunie 2016”, vol. II [în 2 vol.], Cahul: Universitatea de Stat „B. P. Hasdeu”, 2016; *Încartiruirea militarilor armatei ruse în Basarabia (1856-1874)*, în „Revista militară. Studii de securitate și apărare”, nr. 1(17), Chișinău, 2017; *Unitățile armatei ruse dislocate în Basarabia în perioada anilor 1830-1853*, în „Revista de istorie militară”, București, 2017; *Abuzurile militarilor ruși împotriva populației Basarabiei. 1830-1853*, în: Conferința Științifică Internațională „Perspectivele și problemele integrării în spațiul european al cercetării și educației. 7 iunie 2018”, vol. II, Cahul: Tipografia „Centrografic”, 2018; *Aprovizionarea armatei ruse staționate în Basarabia cu mijloace de transport (1832-1853)*, în „Tyragetia. Istorie. Muzeologie”. Serie Nouă. Vol. XII [XXVII], nr. 2, Chișinău, 2018; *Basarabia și asigurarea logistică a trupelor ruse în anii 1812-1874*, București: Editura Militară, 2018 (monografie); *Aprovizionarea militarilor ruși încartiruiți în Basarabia cu lemne și cu materiale de iluminare (1812-1828)*, în „Studia Universitatis Moldaviae”. Seria „Științe umanistice”, nr. 4(114). Chișinău, 2018; *Relațiile populației Basarabiei cu militarii ruși (1812-1828)*. În: Buletinul științific al Universității de Stat „B. P. Hașdeu” din Cahul: Științe sociale. Ediție semestrială. Cahul, 2019 și altele.

Volumul și structura tezei. Teza este structurată în: lista abrevierilor, introducere, șase capitole cu câte 4-6 subcapitole, concluzii generale și recomandări, bibliografie cu 266 de titluri, 270 pagini de text de bază (până la Bibliografie), 11 figuri, 20 tabele.

Cuvinte-cheie: Basarabia, Imperiul Rus, armata rusă, asigurarea logistică, prestații militare, război, populație, încartiruire, relații sociale, abuzurile militarilor.

CONȚINUTUL TEZEI

În **Introducere** sunt expuse actualitatea și importanța temei cercetate, reperele cronologice, cadrul geografic, metodologia cercetării științifice, scopurile și obiectivele tezei, problema științifică soluționată, noutatea științifică a rezultatelor obținute, importanța teoretică și valoarea aplicativă a lucrării, ipoteza de cercetare, rezultatele obținute, implementarea și aprobarea rezultatelor științifice, sumarul compartimentelor tezei.

Capitolul 1, intitulat *Asigurarea logistică a trupelor ruse staționate în Basarabia în anii 1812-1874 în literatura de specialitate și în sursele istorice*, conține analiza istoriografiei române, ruse (prerevoluționară, sovietică și contemporană) și occidentale, în lipsa căreia este imposibil de înțeles tema abordată. Reperle istoriografice constituie fundamentul teoretico-metodologic și factologic, în baza căruia a fost posibilă inițierea cercetării în scopul aprofundării cunoștințelor din acest domeniu, acumulate în trecut. Totodată, sunt analizate și sursele arhivistice, care conțin un imens volum de documente inedite, puse pentru prima dată la dispoziția publicului larg.

Istoriografia rusă din epoca modernă consacrată studierii diferitor probleme ce țin de suportul logistic acordat de Basarabia armatei țariste este destul de numeroasă, complexă, în mare parte obiectivă, dar conține mai multe lacune și omisiuni. În linii generale, ea poate fi împărțită în două categorii de bază – cea care ține de studiul problemelor nemijlocit legate nemijlocit de Basarabia și cea cu caracter general. Din cauza caracterului militarist al Imperiului Rus, majoritatea lucrărilor au fost consacrate războaielor ruso-otomane din prima jumătate a sec. al XIX-lea și mai puțin altor aspecte din acest domeniu pe timp de pace. Toate aceste lucrări sunt scrise pe baza documentelor de arhivă și conțin materiale prețioase privind organizarea, structura, procedeele tactice, sistemul de subzistență (aprovizionare) al armatei ruse, starea cetăților, inclusiv a celor din Basarabia, resursele materiale de care dispunea Basarabia în vederea aprovizionării trupelor aflate pe teritoriul său ori în tranzit spre alte regiuni, organizarea depozitelor, a spitalelor militare, a transporturilor, regulile de cartiruire și alimentare din partea populației locale a trupelor militare pe timp de război.

Războiului ruso-turc din anii 1828–1829 îi este consacrată lucrarea cercetătorului N. Epancin¹, bazată pe un vast material documentar inedit. Autorul abordează foarte amănunțit problema menținerii infrastructurii și a construcției unei rețele întregi de poduri în Basarabia. Menționând preocupările Comandamentului rus privind construirea și reparația podurilor, Epancin face o remarcă elocventă că vistieria țaristă a economisit la acest capitol 300 000 de ruble², cheltuielile fiind suportate de bugetul local. Totuși, autorul nu arată complexitatea eforturilor depuse

¹ Епанчин, Н. *Очерк похода 1829 года в Европейской Турции*. Санкт-Петербург: Типография Главного Управления Уделов, Часть 1-3, 1904-1905.

² Ibidem, partea I, p. 269.

de autoritățile locale în completarea rezervelor din magazinele alimentare ale armatei și a unităților de transport cu cai și boi.

Lucrarea lui M. Bogdanovici³ este consacrată Războiului Crimeei (1853-1856). Pe lângă problemele de ordin strict militar, autorul a cercetat și chestiuni de ordin logistic, care au avut repercusiuni directe asupra Basarabiei. Autorul menționează că populația regiunii a format în anul 1853 un convoi capabil să transporte produse alimentare și alte bunuri materiale pentru deservirea unei armate întregi. Totodată, este menționat faptul că în Basarabia au fost formate trei spitale militare cu o capacitate mare de internare și tratare a bolnavilor⁴. Este apreciat efortul depus de către nobilimea basarabeană împreună cu cea din gubernia Herson în timpul asediului Sevastopolului, colectarea unei enorme cantități de fân⁵. Totuși, autorul trece sub tăcere faptul că populația regiunii a contribuit la menținerea capacității efective a rețelei de drumuri și poduri strategice, care asigurau operativitatea teatrului de acțiuni militare, în perioada premergătoare declanșării războiului, precum și la colectarea făinii și crupelor pentru efectiv și a furajului pentru cai și la transportarea lor în primăvara-vara anului 1854 spre unitățile participante la asediul cetăților otomane situate în dreapta Dunării. Un alt neajuns al lucrării, în opinia noastră, este lipsa materialului privind efortul depus de populația Basarabiei la evacuarea armatei ruse și a bunurilor ei din Principatele Române în interiorul Imperiului Rus și la remilitarizarea cetăților Tighina și Hotin.

Războiului Crimeei îi este consacrată și lucrarea savantului rus E. Kovalevski⁶. În capitolul IV, consacrat problemelor logistice cu care s-a confruntat armata țaristă în perioada ocupării Principatelor Române și la trecerea Dunării, autorul scoate în evidență contribuția Basarabiei în domeniul respectiv. Este elucidat rolul populației Basarabiei în formarea convoiului de provizii al armatei, destinat transportării pesmeților, făinei, spirtului, sării, piperului și oțetului pentru 70 de mii de militari. Autorul, în mod special, studiază mecanismul retribuției, de către autoritățile militare, a muncii prestate de către cărăuși, suma în care intra întreținerea lor pe durata drumului, alimentarea animalelor și reparația atelajelor⁷. Un singur lucru era omis de către autor: respectiva sumă nu acoperea cheltuielile reale suportate de către țărani pentru transportarea bunurilor materiale la destinație. Capitolul XIX este consacrat problemelor logistice legate de evacuarea Principatelor Române. Autorul menționează că la evacuare tot grâul păstrat în magazinele sătești din Basarabia a fost măcinat în făină și repartizat armatei sau, cu alte cuvinte, rechiziționat⁸. Totodată, este menționat faptul că Basarabia era trecută la stare de război și, drept consecință, garnizoanele cetăților au fost

³ Богданович, М. *Восточная война 1853-1856 годов*, т.1-4. Санкт-Петербург: Типография Ф. Сушинского, 1876-1877.

⁴ Ibidem, vol. I, p. 112.

⁵ Ibidem, vol. IV, p. 147.

⁶ Ковалевский, Е. *Война с Турцией и разрыв с Западными державами в 1853 и 1854 годах*. Санкт-Петербург: Типография братьев Глазуновых, 1871, 345 р.

⁷ Ibidem, p. 53.

⁸ Ibidem, p. 251.

suplimentate cu resurse alimentare pe durata a mai multe luni⁹. Autorul ignoră faptul că autoritățile locale din Basarabia au contribuit decisiv la repararea podurilor și căilor de comunicație și la construirea unor drumuri noi din bugetul regional.

Lucrarea autorului A. Petrov este consacrată studiului privind desfășurarea de către armata rusă a campaniei în Principatele Dunărene din anii 1853-1854 în cadrul Războiului Crimeei¹⁰. În ceea ce ține de descrierea problemelor logistice cu care s-a confruntat armata, A. Petrov repetă, în linii generale, informația prezentată de autorii precedenți. Detaliile privind formarea convoiului basarabean sau disponerea în Basarabia a spitalelor militare¹¹ nu reprezintă o noutate istoriografică. Sunt elucidate eforturile populației din ținuturile Cahul și Ismail la colectarea în anul 1854 a pesmeților pentru militarii implicați în asediul cetății Silistra¹², precum și rolul hotărâtor al convoiului basarabean în evacuarea din Odesa a produselor cerealiere¹³. O noutate istorică reprezintă mențiunea autorului privind planul comandantului-șef al armatei, feldmareșalul Ivan Paskevici, de a forma, în eventualitatea înaintării armatei austriece în interiorul Imperiului Rus, detașamente de partizani din cadrul armatei regulate, susținute de către populația locală, în regiunea localității Lapzig din Bugeac și în regiunea codrilor, între localitățile Bălți și Chișinău¹⁴, fapt care nu găsește până în prezent confirmare în documentele din Arhiva Națională a Republicii Moldova.

Merită atenție și lucrarea generalului A. Zaioncikovski¹⁵, axată pe studiul Războiului Crimeei. Analizând pregătirea terenului pentru război, autorul prezintă informația că în ajunul concentrării armatei lângă Sculeni guvernatorul militar al Basarabiei, generalul Fiodorov, a ordonat aducerea cetăților Chilia și Ismail în stare de luptă, fapt care a necesitat reparația lor de către populație. Simultan, a fost emis ordinul privind construcția de către populație a podurilor plutitoare la Leova, Sculeni și Ismail¹⁶. A. Zaioncikovski este unicul autor din perioada respectivă care, involuntar, demască atitudinea reală a autorităților țariste față de populația regiunii, impusă să alcătuiască convoiul de aprovizionare al armatei. Autorul demonstrează că, din cauza costului mare pentru buget al unei unități de transport, autoritățile au recurs la impunerea țăranilor către prestarea serviciului de transport din contul îndatoririlor față de stat. Totodată, este menționată atitudinea negativă și tentativele de eschivare ale țăranilor de la această îndatorire¹⁷, cu atât mai mult că condițiile grele de muncă au cauzat moartea animalelor de tracțiune¹⁸.

⁹ Ibidem, p. 253.

¹⁰ Петров, А. *Война России с Турцией. Дунайская кампания 1853 и 1854 годов*. Санкт-Петербург: Военная типография, Т. 1-2, 1890.

¹¹ Ibidem, vol.I, p. 91.

¹² Ibidem, vol.II, p. 181.

¹³ Ibidem, vol.II, p. 183.

¹⁴ Ibidem, vol.II, p. 257.

¹⁵ Заюнчковский, А. *Восточная война 1853-1856*. Санкт-Петербург: ООО. Издательство "Полигон", т. 1-2, 2002.

¹⁶ Ibidem, vol.2, partea 1, p. 72.

¹⁷ Ibidem, p. 101.

¹⁸ Ibidem, vol.2, partea 2, p. 104.

Un loc aparte în istoriografia problemei ocupă lucrările consacrate aprovizionării armatei ruse pe timp de război. Din acest punct de vedere se evidențiază lucrarea cercetătorului F. Zatler, fost general-intendant al Armatei de Sud în Războiul Crimeei¹⁹, care reprezintă o abordare teoretică și practică fundamentală a serviciului logistic pe timp de război al armatei ruse începând cu epoca războaielor napoleoniene și până la Războiul Crimeei. Lucrarea dată conține un bogat material factologic, bazat pe documente din arhivele militare, care evidențiază rolul avut de Principatele Române și Basarabia în aprovizionarea armatei în războaiele ruso-turce din anii 1828-1829, 1853-1856. În pofida abundenței materialului expus, nu toate subiectele ce țin de aprovizionarea armatei au fost elucidate, în special în privința materialului furajer. Autorul doar amintește că în timpul războiului din 1828-1829, pentru animalele armatei au fost colectate cantități mari de fân, fără a preciza cifra concretă, pentru cositul căruia numai în Basarabia au fost utilizate 20 de mii de coase. Importantă este constatarea autorului că, din cauza haosului tradițional existent în statele-majore de toate nivelurile, aceste cantități de fân nu au adus niciun folos armatei, deoarece nu a fost emis ordinul de a transporta fânul colectat în Basarabia către teatrul de operații²⁰.

F. Zatler nu trece cu vederea greutățile impuse de comandamentul militar populației locale în timpul Războiului Crimeei pentru aprovizionarea cu alimente a trupelor ruse, însă vorbește în repetate rânduri despre atenția specială a comandamentului acordată pentru ocrotirea localnicilor în fața diferitor abuzuri și fărâdelegi din partea unităților militare aflate în teren. Din păcate, această atenție avea un gust amar. Autorul recunoaște că, impunând țăranilor basarabeni recrutați în convoi prețul stabilit de stat pentru o căruță cu doi boi, autoritățile militare economiseau sume mari față de prețurile reale existente pe piață²¹. Statul a făcut economii și la colectarea furajului pentru anul 1854²². Sugestivă este și remarca autorului privind rechiziționarea, la ordinul feldmareșalului Paskevici, a întregului fond de cereale din Basarabia, măcinat în făină, ordin absolut inutil, deoarece această făină așa și nu a ajuns la armată, care, practic, nici nu avea nevoie de ea²³.

Un important material statistic privitor la rolul care a avut Basarabia în sistemul de aprovizionare logistică a armatei ruse din teatrul de operații de pe Dunăre în anii 1853-1854 și 1877 conține lucrarea fundamentală a autorului A. Polivanov, ministru de război al Imperiului Rus²⁴. Analizând situația creată în ajunul începerii acțiunilor militare, autorul menționează că ostașii concentrați în luna mai 1853 la Leova și Sculeni, din cauza iresponsabilității autorităților militare, au

¹⁹ Затлер, Ф. *Записки о продовольствии войск в военное время*. Санкт-Петербург: Типография Торгового дома С. Струговщикова и Ко, 1860, 349 с.

²⁰ Ibidem, p. 114.

²¹ Ibidem, p. 194.

²² Ibidem, p. 207.

²³ Ibidem, p. 216.

²⁴ Поливанов, А. *Очерки устройства продовольствия русской армии на Придунайском театре в кампании 1853-1854 и 1877 годов*. Санкт-Петербург: Николаевская академия генерального штаба, 1894.

rămas fără provizii, deoarece magazia din Sculeni nu a fost completată cu provizii²⁵. Autorul recunoaște că formarea de către țărani a celor patru brigăzi ale convoiului de aprovizionare în toiul desfășurării lucrărilor agricole „nu avea cum să nu apese greu asupra populației”²⁶.

Calcululele autorului arată că norma zilnică de aprovizionare a armatei ruse care acționa în Balcani era de 2 775 de cetverturi de provizii și furaje. Transportarea acestei cantități enorme de provizii, pusă pe seama unităților de transport basarabene, întâmpina greutăți din cauza numărului limitat de atelaje. Totodată, autorul menționează rechiziționarea de către autoritățile militare a grâului aflat în magazinele sătești din Basarabia, stocate acolo în caz de secetă²⁷. Analizând aprovizionarea logistică a armatei țariste în toate războaiele ruso-turce din secolul al XIX-lea, autorul a ajuns la concluzia că „principala bază logistică în toate războaiele [...] cu Turcia [...] a fost Basarabia”²⁸.

Totodată, este necesar de menționat că A. Polivanov lasă în afara vizorului său de cercetare problemele ce țin de costul construcției pe teritoriul regiunii a depozitelor alimentare, în afara celor existente deja²⁹. Este ignorată și problema încartuirii trupelor aflate în tranzit în Basarabia, precum și costul reparației și punerii în stare de luptă a cetăților Hotin, Tighina, Ismail, Chilia, lucrări finanțate din bugetul regiunii, nemaivorbind de donații benevole ale populației acordate armatei.

Una dintre primele descrieri ale Basarabiei din punct de vedere istoric, geografic, statistic a fost făcută în anul 1816 de către funcționarul rus P. Svinin. În nota de serviciu „Descrierea regiunii Basarabiei”, dispunând de date raportate de către general-maiorul Bulatov, comandantul Diviziei 16 Infanterie, Svinin furnizează informații exacte privind trupele staționate în Basarabia, care numărau 16 674 de persoane. Analizând metodele de instalare a trupelor în localități, în cazărmi și prin încartuire, autorul pledează pentru încartuire, deoarece gazda este nevoită să împartă cu ostașul bucatele sale și să-i spele rufele, măcar că aceste activități nu erau prevăzute de regulamente³⁰. Involuntar, autorul exprimă atitudinea guvernanților față de populația civilă, menită, în viziunea lor, să deservească interesele armatei.

Basarabia, regiune anexată nu demult de imperiul țarist, era puțin cunoscută oficialilor ruși, ceea ce împiedica valorificarea ei din punct de vedere economic, financiar și, nu în ultimul rând, militar. În consecință, în regiune este trimis un grup de ofițeri ai Statului-Major General în frunte cu locotenent-colonelul M. Daragan, care, în urma cercetărilor de teren, a alcătuit o descriere

²⁵ Ibidem, p. 45.

²⁶ Ibidem, p. 63.

²⁷ Ibidem, p. 114.

²⁸ Ibidem, p. 282.

²⁹ Ibidem, p.103.

³⁰ Описание Бессарабской Области. Составлено ведомством государственной коллегии иностранных дел надворным советником Павлом Свиным, 1816 года, 1-го июня. În: *Записки Одесского общества истории и древностей*. Одесса, 1867, т.6., p. 246.

amănunțită a Basarabiei cu caracter aplicativ, susținută de un suport statistic fundamental³¹. Pe lângă alte materiale prețioase, lucrarea conține lista alfabetică a localităților unde pot fi instalate statele-majore ale diferitelor unități militare, cu descrierea lor sumară³², a localităților scutite de cartiruire și a localităților unde cartiruirea nu este recomandată din mai multe puncte de vedere³³. Sunt arătate locuri de cantonamente, instruire și aplicații³⁴. Atenția cuvenită este atrasă și structurilor militare locale, cum ar fi garnizoanele din orașe și cetăți, serviciul vamal, de grăniceri, sanitar, depozitele militare (localizarea și completarea lor)³⁵.

Prin profunzimea cunoașterii obiectului și a materialului utilizat, lucrările lui A. Zașciuc ocupă un loc aparte în istoriografia rusă³⁶. Fiind ofițer de stat-major al nou-înființatei regiuni militare Odesa, Zașciuc a primit sarcina unui studiu complex asupra Basarabiei ca potențial teatru de operații militare. În urma unei munci depuse de el și colaboratorii săi au apărut două lucrări, care reprezentau prima descriere completă a regiunii în istoriografia rusă. Practic, era un manual pus la dispoziția oficialilor militari și civili cu informații complexe ce țin de istorie, demografie, geografie, statistică, administrație, economie, probleme militare și politice, structura socială și națională a Basarabiei. Datorită profunzimii lucrului desfășurat, ele nu și-au pierdut importanța până în zilele noastre.

În aceeași ordine de idei se înscrie și lucrarea consacrată regiunii militare Odesa, care conține materiale importante pentru cunoașterea sistemului de aprovizionare a trupelor ruse staționate în Basarabia, îndatoririle autorităților locale și ale populației regiunii față de armată³⁷. De o mare importanță sunt datele statistice privind toate cazărmile din Basarabia, cu indicarea capacității de cazare³⁸. Considerând nivelul de dezvoltare al științei în perioada respectivă, lucrarea conține și unele greșeli sau chiar falsificări ce țin de aspecte de istorie generală.

Utile pentru cunoașterea sistemului logistic în general și de aprovizionare a armatei țariste sunt și lucrări de ordin general, cum ar fi lucrarea consacrată aniversării a 200 de ani a serviciului intendenței armatei ruse³⁹, studiul consacrat aniversării a 100 de ani de la crearea Ministerului de

³¹ Дараган, М. *Военно-статистическое обозрение Российской Империи, Т. XI, Ч. 3, Бессарабская Область*. Санкт-Петербург: Типография генерального Штаба, 1849.

³² Ibidem, Сведения специальные, р. 7-64.

³³ Ibidem, р. 65-68.

³⁴ Ibidem, р. 68-74.

³⁵ Ibidem, р. 74-84.

³⁶ Защук, А. *Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами генерального штаба. Бессарабская Область, часть 1-2*. Санкт-Петербург: Тип. Товарищества Общественная польза, 1862; Idem, *Материалы для военной географии и военной статистики России, собранные офицерами генерального штаба. Военное обозрение Бессарабской Области*. Санкт-Петербург: Тип. Товарищества Общественная польза, 1863.

³⁷ *Военное обозрение Одесского военного округа*. Одесса: Типография П. Францова, 1871.

³⁸ Ibidem, р. 518-527.

³⁹ *Двухсотлетие интенданства. 1700-1900. Историческая справка*. Санкт-Петербург: Типография Тренке и Фюсно, 1900.

Război⁴⁰, lucrarea fundamentală consacrată studierii și descrierii armamentului din dotare și ținutei militare în nouăsprezece volume⁴¹.

Situația geostrategică a Basarabiei, cu evidențierea potențialului său economic, militar, demografic și material, de suport logistic în vederea desfășurării acțiunilor militare în eventualele conflicte armate a fost analizate într-un număr de lucrări statistice speciale și manuale pentru școli militare alcătuite de către ofițerii statului-major general. Printre aceste manuale se evidențiază cel al autorului A. Zolotariov,⁴² lucrarea a lui P. Batiuşkov,⁴³ lucrarea lui D. Juravski.⁴⁴ Problema încartuirii trupelor ruse în Basarabia în perioada 1864-1865 cu prezentarea tabelor statistice integrale a fost studiată de către A. Emmanuel⁴⁵.

Într-o altă lucrare, consacrată relațiilor internaționale în Balcani și afirmării Rusiei în regiunea dunăreană, L. Kasso menționează, deși neargumentat, dar în disonanță cu majoritatea autorilor ruși din perioada respectivă, atitudinea negativă a populației locale față de prestațiile militare în favoarea pușinelor pe atunci unități militare⁴⁶.

O pagină aparte în istoriografia militară rusă ocupă lucrările consacrate istoriei unor regimente aparte ale armatei ruse. Aceste studii sunt bazate pe documente din arhivele unităților militare și pe memoriile persoanelor care au făcut parte din componența regimentelor, cea mai mare parte a acestora fiind pierdute. Dintre cele staționate în Basarabia putem menționa lucrarea lui F. Popov, consacrată istoriei Regimentului Odesa Infanterie,⁴⁷ lucrarea locotenent-colonelului Pirojnikov,⁴⁸ lui E. Nikolaev⁴⁹, lucrarea colonelului Pavliuk⁵⁰, lui V. Kriucicov⁵¹. Merită atenție și

⁴⁰ *Столетие Военного Министерства 1802 – 1902. Главное Интендантское Управление. Исторический очерк*, Т.5, Ч.1. Санкт-Петербург: Типография "Бережливость", 1903.

⁴¹ *Историческое описание одежды и вооружения российских войск, с рисунками, в 19 томах*. Санкт-Петербург: Военная типография, 1899-1902.

⁴² Золотарёв, А. *Записки Военной статистики России*. Т. 1-2. Санкт-Петербург: Типография С. Худекова, 1894-1898; Идем, *Военно-географический очерк окраин России и пути в соседние территории. Курс военных и юнкерских училищ*. Санкт-Петербург: Типо-литография М.П. Фролова, 1903.

⁴³ Батиушков, П. *Бессарабия. Историческое описание*. Санкт-Петербург: Типография "Общественная польза", 1892.

⁴⁴ Журавский, Д. *Статистическое обозрение расходов на военные потребности с 1711 по 1825 год*. Санкт-Петербург: Типография Карла Вульфа, 1859.

⁴⁵ Эммануэль, А. *Воинский постой в Бессарабии в 1864 и 1865 годах*. În: *Записки Бессарабского Областного Статистического Комитета*. Кишинев, 1867, Том второй.

⁴⁶ Кассо, Л. *Россия на Дунае и образование Бессарабской Области*. Москва: Печатня А. Снегиревой, 1913, р. 212.

⁴⁷ Попов, Ф. *История 48-го пехотного Одесского полка*. Москва: Типография Русского Товарищества, Т.1-2, 1911.

⁴⁸ Пирожников. *История 10-го пехотного Новоингерманландского полка*. Тула: Электротпечатня и типография И.Д. Фортунатова и насл., 1913.

⁴⁹ Николаев, Е. *История 50-го пехотного Белостокского Его Высочества Герцога Саксен-Альтенбургского полка 1807-1907 г.г.* Санкт-Петербург: Товарищество Р. Голике и А. Вильборг, 1907.

⁵⁰ Полковник Павлюк, *История 51-го пехотного Литовского Его Императорского Высочества наследника Цесаревича полка. 1809 – 1909 г.г.* Т.1-2. Одесса: Типо-Литография Штаба Одесского Военного Округа 1909.

⁵¹ Крючков, Вл. *95-й пехотный Красноярский полк. История полка 1797 – 1897 г.г.* Санкт-Петербург: Паровая скоропечатня Я.И. Либермана, 1897.

lucrarea de sinteză a emigrantului rus A. Kersnovski consacrată istoriei armatei ruse de la Petru cel Mare până la Primul Război Mondial⁵².

Dintre lucrările recente putem menționa studiul unui autor anonim privind istoria Regimentului 55 Infanterie Podolsk⁵³. Foarte succint este arătat procesul dislocării regimentului în anul 1840 din Basarabia în Caucaz, revenirea lui în 1846 la Chișinău, participarea în campania din Ardeal din 1849 și activitatea regimentului în sudul Basarabiei în perioada Războiului Crimeei.

Istoriografia sovietică nu s-a ocupat în mod special cu studierea contribuției economice al populației din Basarabia la menținerea potențialului militar al statului rus prin asigurarea logistică a unităților instalate pe teritoriul său pe timp de pace și de război, iar în cercetarea istoriei militare în ceea ce privește participarea Rusiei în diferite războaie a fost făcut chiar un pas înapoi în comparație cu istoriografia țaristă. Din cauza introducerii cenzurii, limitării accesului cercetătorilor la arhive, lucrări noi privind istoria militară erau puține, iar cele care totuși erau publicate se bazau, în mare parte, pe documente editate până la 1917 și nu conțineau informații inedite. Lucrările autorilor sovietici erau scrise în conformitate cu postulatele și schemele marxiste, elogiind rolul maselor populare în războaie și frăția de arme dintre moldoveni, ruși, ucraineni. De aceea, aceste scrieri nu trasau problemele concrete apărute pe parcursul istoriei între populația locală și armata, diminuau rolul economic al Basarabiei în structura militară al Imperiului Rus.

Din această categorie face parte lucrarea lui E. Tarle consacrată Războiului Crimeei⁵⁴. Deși pretinde studierea problemelor militare, aceasta lucrare nu conține nimic nou privitor la acest război, atenția principală fiind acordată duelurilor diplomatice dintre statele participante la conflict. În pofida multiplelor promisiuni împrăștiate pe întreg cuprinsul lucrării de a prezenta starea reală a serviciului de intendență (logistică) din armată, în afara constatării faptului cunoscut de toată lumea că în armată se fura și a unor exemple despre nivelul ridicat al mortalității în spitalul militar din Chișinău în anul 1853, autorul nu se preocupă efectiv de această problemă, ignorând aspectul economic al războiului. Mai mult decât atât, lucrarea conține și opinii eronate despre români, considerați un popor leneș, fricos și prost, ceea ce contravine chiar dogmelor marxiste internaționaliste.

Un rol aparte în istoriografia sovietică îi aparține cercetătorului L. Beskrovnîi, care, în lucrările sale, a studiat istoria formării armatei regulate ruse începând cu epoca lui Petru cel Mare și până în 1917, adică timp de peste 200 de ani⁵⁵. Autorul este unul dintre pușinii cercetători din

⁵² Керсновский, А. *История русской армии*. Т.1-4, Москва: Голос, 1994.

⁵³ 55-й Подольский пехотный полк. *История служения отечеству*. Бендеры: ООО „Издательско-полиграфическое предприятие ПАПФ”, 2007.

⁵⁴ Tarle, E. *Крымская война*. Îп: Сочинения, Т.8-9, Москва: Издательство Академии Наук СССР, 1959.

⁵⁵ Бескровный, Л. *Русская армия и флот в XVIII веке (Очерки)*. Москва: Военное издательство Министерства обороны Союза ССР, 1958; Idem, *Русское военное искусство XIX века*. Москва: Издательство «Наука», 1974; Idem, *Русская армия и флот в XIX веке. Военно-экономический потенциал России*. Москва: Издательство

perioada sovietică care s-au axat pe studiul aprofundat asupra problemelor economice ale funcționării organismului militar, asupra influenței aspectului tehnico-material în desfășurarea acțiunilor militare și elaborarea conceptelor strategice. Totodată, este primul cercetător sovietic care a evidențiat expres rolul economic al Basarabiei în războaiele ruso-turce din secolul al XIX-lea, misiunea cetăților basarabene în sistemul regional de securitate, precum și cheltuielile financiare pentru întreținerea armatei ruse pe întreagă perioadă cercetată.

O lucrare importantă este *Istoria serviciilor logistice și de aprovizionare a armatei ruse*, material didactic pentru ofițerii-elevi în academia militară⁵⁶. Descriind organele de aprovizionare logistică ale armatei țariste, autorii se concentrează exclusiv pe elucidarea rolului acestor organisme pe timp de război, în pofida faptului că toate armatele lumii își desfășoară majoritatea activităților pe timp de pace, când duc o intensă pregătire de luptă. Totodată, nu este studiată problema încartuirii trupelor în localitățile urbane și mai ales în cele rurale sau cea a forțării autorităților locale de a construi cazărmi pentru trupe și alte clădiri necesare pentru buna funcționare a organismului militar. Surprinzător este și faptul că, prezentând funcționarea serviciului de subzistență al armatei în războaiele din prima jumătate al secolului al XIX-lea, autorii omit războiul ruso-turc din 1828-1829, campaniile ruse din Transilvania și Moldova din 1848 și 1849, iar privitor la războiul din 1853-1856, se limitează la prezentarea materialului ce ține de campania din Crimeea și asediul Sevastopolului.

Unele aspecte ce țin de problemele de asigurare de către populația rurală al armatei ruse staționate în Basarabia au fost cercetate de către academicianul Ia. Grosul. Semnificativă, din acest punct de vedere, este monografia autorului consacrată țăranilor basarabeni în perioada anilor 1812-1861⁵⁷.

Mișcării social-politice din Basarabia după înfăptuirea reformelor burgheze îi este dedicată lucrarea cercetătorului I. Budac⁵⁸. Documentându-se temeinic în diferite arhive din Moscova, Leningrad și Chișinău, autorul abordează un subiect puțin studiat până atunci, și anume participarea polonezilor din Basarabia la insurecția poloneză din 1863-1864. Un loc aparte este consacrat istoriei aflării în Basarabia a detașamentului insurgent sub comanda lui Zygmunt Milkowski – formarea sa la Tulcea din polonezi originari din Podolia, Volânia și Basarabia, marșul său prin România și incidentul de la Coștangalia (15 iulie 1863).

«Наука», 1973; Idem, *Армия и флот России в начале XX в. Очерки военно-экономического потенциала*. Москва: Издательство «Наука», 1986.

⁵⁶ *История тыла и снабжения русской армии. Учебное пособие для слушателей академии*. Калинин: Военная Академия тыла и снабжения имени В.М. Молотова, 1955.

⁵⁷ Гросул, Я. *Крестьяне Бессарабии (1812-1861)*. Кишинев: Государственное издательство Молдавии, 1956.

⁵⁸ Будак, И. *Общественно-политическое движение в Бессарабии в пореформенный период*. Кишинев: Издательство "Карта Молдовеняскэ", 1959.

În monografia cercetătorului I. Budac⁵⁹, consacrată realizării reformelor burgheze în Basarabia în anii '60-70 ai secolului al XIX-lea, aplicarea reformei militare în regiune nu este cercetată. Numai în capitolul dedicat aplicării reformei agrare, autorul amintește vag despre prestațiile impuse țăranilor de către stat, inclusiv cele militare. Problema dată este ignorată și în lucrările lui V. Jukov dedicate istoriei orașelor Basarabiei din secolul al XIX-lea⁶⁰. În pofida faptului că în principalele centre urbane din Basarabia erau instalate numeroase unități militare și alte structuri ale armatei, iar cetățile Hotin, Bender, Chilia, Akkerman și Ismail jucau un rol important în relațiile internaționale ale Rusiei, fiind puncte strategice indispensabile pentru securitatea acestui stat, de aici implicarea activă a orașenilor în acordarea de suport logistic trupelor începând cu cartiruirea și terminând cu construirea cazărmilor, autorul nu acordă atenție acestor probleme importante.

Țăranii de stat erau în centrul preocupărilor științifice ale cercetătorului I. Anțupov. Structura socială a țăranilor de stat a fost studiată de către autor în articolul consacrat acestor categorii sociale din Basarabia⁶¹. În monografia sa, dedicată aceleiași probleme, Anțupov studiază în profunzime ocupațiile agricole ale țăranilor de stat și problemele sociale cu care se confruntau⁶². În premieră autorul demonstrează greutățile suportate de țăranii în cadrul încartiruirii, subliniind că coloniștii și cazacii (Oastea Dunăreană de Cazaci) erau scutiți de această îndatorire. Totuși, în viziunea noastră, I. Anțupov confundă tipurile de încartiruire existente în epocă, diminuând greutatea încartiruirii prin afirmația că, în mod normal, un ostaș era găzduit de către doi stăpâni și numai în cazuri extraordinare un ostaș îi revenea unui stăpân⁶³.

Unele aspecte privind contribuția economică a Basarabiei la înzestrarea armatei țariste cu toate cele necesare au fost elucidate în monografia comună semnată de Ia. Grosul și I. Budac⁶⁴. Dând tribut formal concepției istorice oficiale din perioada respectivă privind exploatarea mai blândă a populației locale exercitată de țarism în comparație cu autoritățile otomane și cele locale până în anul 1812 și chiar după⁶⁵, autorii publică totuși unele date statistice care reflectă starea reală și exploatarea locuitorilor, povara economică enormă pusă pe seama populației locale și varietatea prestațiilor în favoarea armatei, mai cu seamă privitor la furnizarea mijloacelor de transport și la

⁵⁹ Будак, И. *Буржуазные реформы 60-70-х годов XIX в. в Бессарабии*. Кишинев: Издательство "Карта Молдовеняскэ", 1961.

⁶⁰ Жуков, В. *Города Бессарабии. 1812-1861. Очерки социально-экономического развития*. Кишинев: Издательство "Карта Молдовеняскэ", 1964; Idem, *Города Бессарабии. (1861-1900). Очерки социально-экономического развития*. Кишинев: Издательство "Штиинца", 1975.

⁶¹ Анцупов, И. Царане на казенной земле. În: *Ученые записки (сборник молодых ученых) Кишиневского университета*. Том XLIV (44). Кишинев, 1959, с. 3-13.

⁶² Анцупов, И. *Государственная деревня Бессарабии в XIX веке (1812-1870)*. Кишинев: Издательство "Карта Молдовеняскэ", 1966.

⁶³ Ibidem, p. 60.

⁶⁴ Гросул, Я., Будак, И. *Очерки истории народного хозяйства Бессарабии (1812 - 1861)*. Кишинев: Издательство "Карта Молдовеняскэ", 1967.

⁶⁵ Ibidem, p. 106-107.

încartiruirea ostașilor⁶⁶. Monografia conține și tabele prețioase privind situația financiară a Basarabiei, cu ajutorul cărora se poate deduce nivelul cheltuielilor militare în cadrul bugetului local și în comparație cu nivelul analog din imperiu. Totuși, cifrele prezentate de autori trebuie verificate, eventual corectate, cu atât mai mult cu cât unele cheltuieli în favoarea armatei se făceau pe articole civile, unele fiind oferite de către locuitori sub formă de donații și binefaceri, necatalogate de statistica oficială.

*Istoria RSS Moldovenești*⁶⁷ conține capitole consacrate războaielor ruso-turce din prima jumătate a secolului al XIX-lea, însă în ceea ce privește aspectele pur militare, materialul este foarte lapidar. Ia. Grosul, autorul capitolului XVI, se limitează la constatarea generală că, în timpul desfășurării războaielor ruso-turce din anii 1828-1829 și 1853-1856, Basarabia, fiind „cel mai apropiat spate al armatei ruse, a pus la dispoziția trupelor multe provizii, vite, forțe de muncă pentru diferite lucrări militare de construcție”⁶⁸, fără a arăta în detalii cifrele acestui suport. Constatarea autorilor – privind importanța militară a Basarabiei ca regiune de graniță și îndeplinirea de către poporul moldovenesc a unor poveri care constau în „crearea numeroaselor detașamente auxiliare, care lucrau la repararea [...] și trasarea noilor drumuri militar-strategice, la construirea de poduri, fortificații și tranșee [...], la prestația militară de cărașie [...], dând un ajutor însemnat armatei ruse”⁶⁹ – nu denotă atitudinea populației locale față de aceste prestații, nici valoarea lor economică și financiară. Pe lângă acest neajuns major, lipsește cu desăvârșire o analiză detaliată a contribuției economice a Basarabiei la întreținerea forțelor armate țariste pe timp de pace și asta în pofida consacării unor întregi capitole dezvoltării economice a Basarabiei în prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Problemă asigurării logistice a trupelor ruse staționate în Basarabia este ignorată practic și în lucrarea *Istoria Moldavskoi SSR*⁷⁰, inferioară la acest capitol *Istoriei RSS Moldovenești*, care preia, în capitolul VII, consacrat primei jumătăți a secolului al XIX-lea, din studiul din 1967 concluziile generale despre ajutorul acordat armatei de către populația locală⁷¹. Autorul anonim al capitolului respectiv argumentează că, în timpul Războiului Crimeei, din populația regiunii erau formate detașamente de voluntari⁷², fapt ce nu se regăsește în documentele epocii. Un caracter similar, incomplet și falsificator, are lucrarea consacrată rolului istoric al anexării Basarabiei de către Rusia⁷³.

⁶⁶ Ibidem, p. 127.

⁶⁷ *Istoria RSS Moldovenești*, Vol.1. Chișinău: Editura „Cartea Moldovenească”, 1967.

⁶⁸ Ibidem, p. 468.

⁶⁹ Ibidem, p. 470.

⁷⁰ *История Молдавской ССР с древнейших времен до наших дней*. Кишинев: Издательство „Штиинца”, 1984.

⁷¹ Ibidem, p. 186.

⁷² Ibidem, p. 187.

⁷³ *Историческое значение присоединения Бессарабии и левобережного Поднепровья к России*. Кишинев: Издательство „Штиинца”, 1987.

Informații importante privind prestațiile obligatorii impuse țăranilor din Basarabia în a doua jumătate a secolului al XIX-lea conține lucrarea cercetătorului S. Panfilov⁷⁴. Este prețioasă clasificarea acestor prestații obligatorii, care erau divizate în cele de stat, moșierești și sociale (obștești), obligatorii pentru țărani, răzeși, orășeni, țăranii de stat⁷⁵.

Istoriografia rusă contemporană din anii '90 ai secolului al XX-lea – începutul secolului al XXI-lea se caracterizează prin interesul sporit față de istoria popoarelor care au făcut parte din blocul sovietic. Acutizarea interesului își are explicația în renașterea aspirațiilor hegemonice în spațiul post sovietic și a intereselor geostrategice ale Federației Ruse în Europa de Sud-Est. Evidențierea rolului progresiv al statului rus în istoria unor regiuni, printre care și Basarabia, servește ca pretext pentru impunerea aceluiași rol în prezent. Totodată, în cercetarea diverselor probleme de ordin istoric, istoriografia rusă post sovietică se bazează pe un amplu material documentar valorificat în ultimul timp și necunoscut până astăzi de către specialiști. Fundamentală lucrare în patru volume consacrată istoriei serviciilor logistice și de aprovizionare a forțelor armate ale Rusiei în secolele XVIII-XX, pe lângă abordarea problemelor teoretice și practice ce țin de organizarea serviciului logistic în armată, conține și pagini dedicate războaielor ruso-turce din perioada respectivă. Cu regret, constatăm că prezentarea materialului privind organizarea serviciului logistic în aceste războaie și poziția Basarabiei în contextul desfășurării operațiilor militare este una nejustificat de redusă, repetând, în general, afirmațiile istoriografiei ruse din perioada țaristă și din cea sovietică⁷⁶.

Printre cercetătorii sistemului logistic al armatei țariste din secolul al XIX-lea se află și A. Aranovici, care studiază structura asigurării logistice a armatei țariste în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea⁷⁷. Autorul și-a limitat cercetarea organelor logistice ale armatei cu activitatea Direcției Principale a Intendenței (din 1864), fiind total omisă problema aprovizionării trupelor cu mijloace de transport și comunicații, provizii și furaje, încartiruirea militarilor și asigurarea lor cu lemne, chestiuni care nu intrau în jurisdicția Direcției Intendenței, dar care făceau parte din sistemul logistic al armatei.

Istoria serviciului de intendență al armatei țariste se află și în centrul preocupărilor științifice ale lui S. Gavrilov⁷⁸, care abordează toate aspectele ce țin de aprovizionarea și mentenanța bunurilor

⁷⁴ Панфилов, С. Государственные, земские и помещичьи повинности царан в 40-60-г.г. XIX в. În: *Социально-экономическое развитие Бессарабии в XIX в. Вопросы истории. Межвузовский Сборник*. Кишинев: Издательство "Штиинца". 1977, с. 75-96.

⁷⁵ Ibidem, p. 75.

⁷⁶ *История тыла Российских Вооруженных сил (XVIII – начало XX в.)* в 4-х книгах. Санкт-Петербург: ВАТТ, 2000.

⁷⁷ Аранович, А. Освещение проблем интенданства русской армии во второй половине XIX – начале XX века. În: *Военно-исторический журнал*. Москва, 2006, №9; Idem, Интенданство русской армии во второй половине XIX-начале XX века. În: *Военно-исторический журнал*. Москва, 2006, №10; Idem, *Интендантское снабжение русской армии во второй половине XIX -начале XX века*. Санкт-Петербург, 2005.

⁷⁸ Гаврилов, С. Особенности интендантского снабжения русской армии в первой половине XIX в. În: *Военно-исторический журнал*. Москва, 2009, №1.; Idem, Снабжение русской армии в Венгерском походе 1849 г. În: *Военно-исторический журнал*. Москва, 2009, №11.; Idem, Реформирование системы материального снабжения

materiale ale armatei, începând cu organele centrale până la companie. În baza analizei campaniilor militare desfășurate de armata țaristă în prima jumătate a secolului al XIX-lea, inclusiv în Moldova, Țara Românească și Transilvania, autorul arată și unele probleme specifice pentru serviciul logistic din acea perioadă. Este subliniat faptul că, din cauza situației precare din economia țării, autoritățile țariste, începând cu anul 1815, pun accentul în domeniul aprovizionării trupelor pe autoaprovizionare și pe resursele locale, ceea ce contravine cerințelor Regulamentului din 1716 al lui Petru cel Mare, document valabil și în secolul al XIX-lea. În aceeași ordine de idei este prezentată și o altă problemă acută pentru armata țaristă, și anume transportarea bunurilor materiale de la depozitele centrale și raionale spre trupe, situația fiind rezolvată simplu și eficient prin utilizarea unităților de transport ale localnicilor. Către anii '30 ai secolului al XIX-lea erau înființate unități militare speciale de transport, așa-zise brigăzi ale trenului de luptă, doar că povara principală în transportarea bunurilor materiale revenea populației civile.

Încartiruirea trupelor în secolele XVIII – XIX pe timp de pace și de război este studiată de către cercetătoarea L. Iakovleva⁷⁹. Autorul arată că încartiruirea obligatorie a militarilor era una dintre cele mai grele prestații impuse locuitorilor imperiului fără ca ei să fie remunerați financiar din partea statului sau a locatarilor. Pe lângă oferirea gratuită a spațiului de locuit, localnicii erau obligați să ofere locatarilor și alte servicii, cum ar fi lemne pentru încălzirea încăperilor, lumânări pentru iluminare, așternuturi, hrana suplimentară. Acest sistem anacronic de cazare a trupelor a fost înlocuit treptat cu unul modern prin construirea cazărnilor. Dar, și în acest caz, povara principală a cheltuielilor era suportată de autoritățile locale, obligate să construiască cazărmi pe cont propriu, adică, tot de către localnici. Totuși, conform estimărilor autorului, către prima jumătate a secolului al XIX-lea, numai o treime din numărul total al efectivului era instalat în cazărmi, restul efectivului fiind în continuare cazat în casele locuitorilor.

Probleme, ce țin de studiul rolului jucat de armata în sistemul politic al Rusiei, au fost cercetate tangențial de savantul rus B. Mironov în lucrarea sa fundamentală dedicată istoriei sociale a Imperiului Rus⁸⁰. Autorul arată corect rolul important care avea armata în conservarea și păstrarea sistemului social și a monarhiei în secolul al XIX-lea, ceea ce este demonstrat prin ponderea militarilor în societate, care către începutul înfăptuirii reformelor militare constituiau 1,96% din întreaga populație⁸¹. Totodată, afirmațiile autorului nu sunt lipsite de contradicții. De exemplu, dânsul susține că armata rusă, până la reformă, avea un caracter paternalist, ostașii percepând pe

русской армии во второй половине XIX века. În: *Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена*. Санкт-Петербург, 2009, №115.

⁷⁹ Яковлева, Л. *Развитие постоянной повинности в России в XVIII – XIX в.в.*: автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук. Саратов, 2008. În: http://discollection.ru/article/16102008_jakovleva_ljudmila_evgenovna_71977.

⁸⁰ Миронов, Б. *Социальная история России периода империи (XVIII – начало XX в.)*. Санкт-Петербург: Издательство «Дмитрий Буланин», т. 1-2, 2003.

⁸¹ Ibidem, vol.2, p. 210.

comandanții săi ca pe niște părinți⁸², ca în continuare se afirmă că, în armata rusă, bazată pe sistemul de recrutare, domneau relații caracteristice pentru sistemul social de șerbie, când ostașii vedeau în comandanții săi stăpâni, și nu părinți⁸³. Îndoielnice sunt afirmațiile autorului că înălțimea mai mică a recruților din guberniile velicoruse față de cei din guberniile naționale se datorează exploatarea mai intensă a guberniilor velicoruse în comparație cu cele naționale. Cu totul sunt lipsite de adevăr afirmația autorului că „Basarabia nu a fost cucerită, ci alipită imperiului în baza unui tratat”⁸⁴, și că pe teritoriul său nu au avut loc evenimente care ar fi creat probleme guvernului rus⁸⁵.

Lucrarea istoricului Gh. Astvațaturov dedicată cetății Tighina conține material interesant privind lucrările de reparații și construcții ale diferitelor edificii, fortificații și altor obiecte de ordin militar atât pe timp de pace, cât și în anii războaielor din 1828-1829 și 1853-1856, lucrări efectuate de populația regiunii și din bugetul regional⁸⁶.

Bazele teoretice ale unei abordări modernizate a postulatului privind caracterul progresist al anexării Basarabiei sunt expuse în lucrarea, bazată pe un vast material factologic și documentar, a lui Andrei Cușco și Victor Taki⁸⁷. Simbolic este însuși faptul că lucrarea respectivă apare în seria *Historia Rossica/Окраины Российской империи*. Ideea principală a lucrării constă în afirmarea faptului că după anexarea din 1812 Basarabia s-a integrat perfect în spațiul mental, politic și social al Imperiului Rus, integrare întreruptă brutal în toamna anului 1917 din cauza „rivalității ruso-române”⁸⁸. Cu privire la aspectele propuse pentru cercetare, autorii subliniază că sarcina principală a autorităților ruse era „construirea” instituțională a Basarabiei în vederea exploatarea resurselor demografice, naturale, a poziției sale geografice, pentru a promova interesele imperiale politice și militare în regiune⁸⁹.

Istoriografia română modernă și contemporană, în pofida abundenței de lucrări consacrate relațiilor ruso-române, nu s-a ocupat în mod sistematic cu istoria Basarabiei în cadrul Imperiului Rus. În ultimul timp este acordată o atenție specială cercetării acestei probleme, atenție determinată de colapsul ideologiei comuniste și renașterea națională pe ambele maluri ale Prutului. Totuși, în lucrările privind istoria Basarabiei nu sunt studiate problemele militare, cu atât mai mult aportul economic al regiunii la creșterea puterii militare a Rusiei.

⁸² Ibidem, p. 132.

⁸³ Ibidem, p. 209.

⁸⁴ Ibidem, vol. 1, p. 28.

⁸⁵ Ibidem, p. 35.

⁸⁶ Аствацатуров, Г. *Бендерская крепость*. Бендеры: типография „Полиграфист”, 1997.

⁸⁷ Кушко, А., Таки, В. (при участии Грома, О.). *Бессарабия в составе Российской империи (1812 - 1917)*. Москва: Новое литературное обозрение. (Серия ”Historia Rossica/ Окраины Российской империи”), 2012.

⁸⁸ Ibidem, p. 368.

⁸⁹ Ibidem, p. 106.

Unele aspecte legate de comportamentul armatei ruse în Moldova, dar nu și în Basarabia, sunt redată în lucrarea lui Manolache Drăghici⁹⁰. Valoarea acestei lucrări constă în arătarea atitudinii țaranului moldovean față de armata țaristă, atitudine care în Moldova nu se deosebea în mod radical de cea din Basarabia.

Războaiele ruso-turce și influența lor asupra Țărilor Române sunt examinate în lucrarea savantului A. D. Xenopol⁹¹. Fiind un studiu cu caracter profund teoretic și general, autorul acordă puțină atenție aspectului economic al acestor războaie, limitându-se la constatarea unor cifre generale, fără indicarea sursei și metodologiei de calcul. Din lucrare aflăm doar că peste 30 000 de români au fost obligați să presteze servicii de căraușie, însă fără precizarea regiunii (Războiul ruso-turc din 1828-1829)⁹², și că în campania din 1848-1849, pentru întreținerea trupelor ruse Valahia cheltuia lunar 300 de mii de ruble⁹³. Afirmatii similare se găsesc în *Istoria românilor din Dacia Traiană*⁹⁴, lucrare care aparține aceluiași autor.

Istoricul V. A. Urechia acordă, în cercetarea sa puțină importanță problemelor logistice, lucrarea sa reprezentă mai mult o culegere de documente inedite decât o analiză a situației din Principate, autorul concentrându-și atenția mai mult asupra Țării Românești și ignorând practic Basarabia⁹⁵.

Lucrările istoricului I. Nistor⁹⁶ reprezintă un studiu științific conceptual asupra istoriei Basarabiei, privită în contextul relațiilor româno-sovietice, destul de tensionate, din perioada interbelică. În privința problemei studiate, autorul menționează doar că țaranii erau datori de „a plăti [...] bir și a răspunde havalele pământești, [...] precum pentru cheltuielile oștilor acele după legiuiri hotărâte”.⁹⁷

Mult mai aprofundată este lucrarea istoricului A. Boldur, dar și acest autor ocolește studierea problemelor ce țin de exploatarea potențialului economic al Basarabiei în folosul armatei „Sfintei Rusii”⁹⁸.

Prețioase sunt lucrările lui Gh. Bezviconi⁹⁹, în care autorul, ne punând problema elucidării rolului economic al Basarabiei în cadrul Imperiului Rus, ne prezintă un tablou amplu al vieții

⁹⁰ Draghici, M. *Istoria Moldovei pe timp de 500 ani. Până în zilele noastre*, vol. I-II. Iași: Tipografia Institutul Albiniei, 1857.

⁹¹ Xenopol, A.D. *Războaiele dintre ruși și turci și înrăurirea lor asupra țărilor române*, vol. 1-2. Iași: Tipo-Litografia H. Goldner, 1880.

⁹² Ibidem, vol.2, p. 45.

⁹³ Ibidem, p. 149.

⁹⁴ Xenopol, A.D. *Istoria românilor din Dacia Traiană*, vol. VI. Iași: Editura Librăriei școlilor Frații Șaraga, 1893.

⁹⁵ Urechia, V. *Istoria românilor. Curs făcut la facultatea de litere din București după documente inedite*. vol. I-XIV. București: Tipografia și Fonderia de Litere Thoma Basilescu, 1891 – 1902.

⁹⁶ Nistor, I. *Istoria Basarabiei*. Chișinău: Cartea Moldovenească, 1991; Idem, *Basarabia și relațiunile româno-ruse*, București, 1927.

⁹⁷ Nistor, I. *Istoria Basarabiei*, p. 217.

⁹⁸ Boldur, A. *Istoria Basarabiei*. București: Editura Victor Frunze, 1992.

basarabene cotidiene, relațiile personale între nobilimea locală și corpul de ofițeri, aspirațiile moldovenilor din rândul armatei ruse, utilizând pe larg materialele din arhivele din Chișinău, Moscova, Kiev, București. În ce privește studiul nostru, sunt interesante datele autorului privind cetățile Basarabiei cu structura militară aferentă.

Încercarea de a evalua costurile războaielor purtate de români începând cu secolul al XIV-lea până în anul 1944, inclusiv războaiele ruso-turce, a fost întreprinsă de către istoricul român Mircea Mușat¹⁰⁰. Problema dată a fost cercetată parțial de către istoricul Anton Moraru în a sa lucrare *Istoria românilor*¹⁰¹. Concentrându-și atenția mai mult asupra aspectului social, autorul doar schițează unele aspecte ce țin de exploatarea economică a Basarabiei în perioada de la anexare până la reformele burgheze din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, inclusiv îndatoririle militare, care, după părerea sa, erau prestate numai în timpul acțiunilor militare, nu și pe timp de pace¹⁰². Aceeași situație o regăsim și în cazul lucrării *Istoria Basarabiei de la începuturi până în 1998*¹⁰³, în care autorii se limitează la constatarea referitoare la exploatarea regiunii de către autoritățile militare ruse, la abuzurile săvârșite și indignarea populației locale.

Problema staționării trupelor ruse în Basarabia în perioada anilor 1816-1829 a fost cercetată de către istoricul Igor Ojog în lucrare, consacrată activității generalului P. Kisileff în Basarabia¹⁰⁴. Analizând raportul colonelului P. Kisileff țarului Alexandru I, întocmit în urma inspecției Armatei 2, desfășurate în anii 1815-1816, autorul apreciază pozitiv opinia colonelului despre bogățiile naturale ale regiunii și starea de mizerie a populației¹⁰⁵. I. Ojog menționează că prima mare concentrare a trupelor militare ruse în Basarabia a coincis cu „începutul activității generalului P. Kisileff în funcția de șef al statului major Armatei 2 și a fost condiționată de răspândirea ciumei și de acțiunea eteriștilor și răscoala lui Tudor Vladimirescu”¹⁰⁶, fapt, care nu are acoperire documentară, deoarece, din documente, conservate în Arhiva Națională se poate observa că concentrarea armatei ruse în Basarabia s-a efectuat pe parcursul anilor 1815-1816 și nu în 1819, când P. Kisileff a fost numit în funcție respectivă, iar întărirea hotarului pe Prut a avut loc din cadru Corpului 6 Infanterie, dispus în regiune.

⁹⁹ Bezviconi, Gh. *Boierimea Moldovei dintre Prut și Nistru. Actele Comisiei pentru cercetarea documentelor nobilimii din Basarabia, la 1821*. București: Fundația Regele Carol I; Idem, *Contribuții la istoria relațiilor româno-ruse*. București: Editura Academiei Republicii Populare Române, 1962; Idem, *Profiluri de ieri și de azi*. În: *Fapte trecute și basarabeni uitați*. Chișinău: Editura Universitas, 1992.

¹⁰⁰ Mușat, M. Români în vâltoarea vitregiilor istorice. În: *Anale de istorie*. București, 1978, nr.3.

¹⁰¹ Moraru, A. *Istoria românilor. Basarabia și Transnistria 1812 – 1993*. Chișinău: Editura ”AIVA”, 1995.

¹⁰² Ibidem, p. 27.

¹⁰³ Scurtu, S., D. Almaș, G., Goșu și a. *Istoria Basarabiei de la începuturi până în 1998*. București: Editura Semne, 1998.

¹⁰⁴ Ojog, I. Aspecte din activitatea militară a lui Kiselev P.D. în Basarabia. În: *Omagiu lui Potlog Vladimir și Drachenberg Constantin la 70 de ani*. Chișinău: Editura Cartdidactic, 1997.

¹⁰⁵ Ibidem, p. 183.

¹⁰⁶ Ibidem, p. 186.

Unică în felul ei este lucrarea istoricului Alexei Agachi¹⁰⁷ consacrată studierii consecințelor ocupării militare a Principatelor Române de către armata rusă în perioada anilor 1806-1812. Pentru prima dată în istoriografia română sunt cercetate aspecte ce țin de aprovizionările armatei ruse de către Moldova și Muntenia, situația financiară din Principate și consecințele dezastruoase pentru economiile lor. Aspectul inovativ al lucrării constă în elaborarea metodologiei studierii problemei date pentru cercetătorii care și-au propus ca scop înțelegerea procesului de exploatare economică a unei țări de către armată atât în timp de război, cât și în timp de pace. Din totalitatea prestațiilor executate de autoritățile locale, au fost evidențiate și catalogate anume acelea care țineau nemijlocit de aprovizionarea armatei ruse, valabile până la înfăptuirea reformei militare. Unele aspecte privind importanța Basarabiei din punct de vedere militar¹⁰⁸, precum și procesul înființării trupelor locale în timpul administrării provinciei de către guvernatorul civil Scarlat Sturdza sunt studiate de același autor în alte articole¹⁰⁹.

Printre preocupările științifice ale cercetătorului Valentin Tomuleț se află și unele aspecte ce țin de tematica respectivă. În lucrarea sa fundamentală, cu caracter enciclopedic¹¹⁰, autorul pune în discuție probleme ce țin de activitatea Comisiei pentru încartiruire din Chișinău¹¹¹, prestațiile populației regiunii față de armata rusă, în special în timpul Războiului Crimeei¹¹², amplasarea depozitelor alimentare militare¹¹³, sistemul de încartiruire stabilit în Basarabia¹¹⁴, protestele populației civile împotriva abuzurilor militarilor în perioada anilor 1812-1818¹¹⁵. Un aport important a fost adus de către autor în cercetarea problemei privind protestele și revendicările populației din Basarabia în anii 1812-1828¹¹⁶. În baza a 1502 de documente cercetate, au fost clasificate principalele forme de manifestare ale protestelor și revendicărilor¹¹⁷. Totodată, au fost arătate și principalele forme de protest, cum ar fi plângerile, reclamațiile, fuga populației de pe moșii și peste hotare, revolte, atacuri înarmate asupra asupritorilor. În mod special au fost analizate unele cazuri de rezistență îndreptate împotriva încartiruirii. Cu regret, aceasta analiză este limitată de perioada anilor 1812-1828, cerând, imperativ, să fie continuată cu întreaga perioadă țaristă.

¹⁰⁷ Agachi, A. *Țara Moldovei și Țara Românească sub ocupația militară rusă (1806-1812)*. Chișinău: Editura "Pontos", 2008.

¹⁰⁸ Agachi, A. Așezământul Guvernării provizorii a Basarabiei din anul 1812. În: *Destin Românesc (serie nouă)*. Revista de istorie și cultură. An. XI (XXII), Chișinău, 2016, nr. 1 (95).

¹⁰⁹ Agachi, A. Participarea guvernatorului civil Scarlat Sturdza la organizarea administrației Basarabiei (1812 - 1813). În: *Revista de istorie a Moldovei*. Chișinău, 2017, nr. 1 (109).

¹¹⁰ Tomuleț, V. *Basarabia în epoca modernă (1812 - 1918): (Instituții, regulamente, termeni)*, vol. I-III. Chișinău: Lexon-Prim, 2014.

¹¹¹ Op. Cit., vol. I, p. 198.

¹¹² Ibidem, p. 409; vol. II, p. 270-271.

¹¹³ Op. Cit., vol. II, p. 10.

¹¹⁴ Ibidem, p. 346.

¹¹⁵ Ibidem, p. 271.

¹¹⁶ Tomuleț, V. Protestele și revendicările populației din Basarabia în anii 1812 – 1828. În: *Tyragetia, seria nouă*. Chișinău, 2008, vol. II [XVII], nr.2, p. 43-64.

¹¹⁷ Ibidem, p. 47.

Sinteza preocupărilor lui prof. Tomuleț în acest domeniu o constituie cercetarea consacrată repercusiunilor prezenței armatei ruse în Basarabia în anii 1812-1830¹¹⁸. Cea mai mare parte a lucrării este dedicată analizei prejudiciului adus de armata rusă populației Basarabiei în anii războiului ruso-turc din 1828-1829 și mai puțin perioadei 1812-1827. Cu privire la războiul ruso-turc din 1828-1829, sunt arătate și descrise prestațiile extraordinare la care era impusă populația locală¹¹⁹. Totuși, lipsește analiza prejudiciului material și a costurilor suportate de populație pentru amenajarea și întreținerea punctelor de depozitare ai proviziilor, a furajelor și a munițiilor, reparația podurilor existente și construcția unor poduri noi, întreținerea rețelei de drumuri și a trecerilor peste râuri, aprovizionarea armatei cu furaje.

În lucrarea scrisă de prof. Tomuleț în colaborare cu cercetătoarea C. Gherasim, consacrată studiului mentalității boierimii sub ocupația rusă¹²⁰, cercetătorii acordă un spațiu însemnat problemei prestațiilor extraordinare impuse populației regiunii în timpul Războiului Crimeei. Autorii au demonstrat că numai pentru transportarea munițiilor, a rezervelor de provizii, repararea cetăților și construirea fortificațiilor, a grajdurilor și a bordeielor pentru armată, populația a îndeplinit lucrări în suma de 1 554 019 ruble de argint¹²¹. Suntem de acord cu concluzia autorilor privind pierderile uriașe ale populației de pe urma războaielor ruso-turce din secolul al XIX-lea.

În cercetarea consacrată analizei situației demografice, social-economice și confesionale în anii '20 ai secolului al XIX-lea¹²², elaborată în baza datelor statistice inedite, V. Tomuleț ajunge la concluzia că „asigurarea armatei ruse cu produse alimentare, încartiruire, prestațiile extraordinare (în timpul războiului din 1828-1829) [...] au ridicat rata mortalității”¹²³, contribuind la schimbări înregistrate în procesele demografice din Basarabia. Importante sunt datele statistice expuse privind situația demografică în anii '40 ai secolului al XIX-lea¹²⁴.

Istoriografia occidentală este reprezentată de un anumit număr de cercetători. Relevantă este lucrarea lui R. W. Seton-Watson¹²⁵, care este practic un manual de istorie al românilor din cele mai vechi timpuri până în 1918, însă chestiunile pur militare sunt privite din punct de vedere politic și diplomatic, și nu militar.

¹¹⁸ Tomuleț, V. Repercusiunile prezenței armatei ruse de ocupație asupra populației din Basarabia (1812-1830). În: *Tratatul de Pace de la București din 1812. 200 de ani de la anexarea Basarabiei de către Imperiul Rus. Materialele conferinței internaționale, Chișinău, 26-28 aprilie 2012*. Chișinău: Pontos, 2012, p. 19-36.

¹¹⁹ Ibidem, p. 23.

¹²⁰ Tomuleț, V., Gherasim, C. Unele considerații privind factorii care au generat schimbări în mentalitatea boierimii din Basarabia sub regim de dominație țaristă (1812-1917). În: *Tyrageția*. Chișinău, 2010, vol. IV (XIX), Istorie, Muzeologie, nr. 2, p. 143-152.

¹²¹ Ibidem, p. 147.

¹²² Tomuleț, V. Situația demografică, social-economică și confesională din Basarabia în anii '20 ai secolului al XIX-lea. În: *Studia Universitatis Moldaviae*, Chișinău, 2017, nr. 4 (104).

¹²³ Ibidem, p. 35.

¹²⁴ Tomuleț, V. Privirea generală asupra evoluției demografice și sociale a Basarabiei în anii '40 ai secolului al XIX-lea. În: *Studia Universitatis Moldaviae*, Chișinău, 2019, nr. 4 (124), p. 169-189.

¹²⁵ R.W. Seton-Watson. *A history of the Roumanians. From roman times to the completion of unity*. Cambridge, 1934.

Cartea istoricului american contemporan Charles King¹²⁶ se înscrie în categoria lucrărilor occidentale cu un pronunțat caracter compilativ. Ne dispunând de material autentic documentar din secolul al XIX-lea și neavând ca scop principal studierea relațiilor economice din regiune, autorul susține eronat teza că „din punct de vedere economic Basarabia era una din cele mai înapoiate provincii din partea europeană a Rusiei”¹²⁷, în timp ce aceasta era, în realitate, una dintre cele mai prospere provincii ale imperiului țarist, capabilă să întrețină fără mari eforturi o întreagă armată.

Unele aspecte privind rolul jucat de unitățile militare ruse staționate în Basarabia până în anul 1828 sunt abordate de istoricul american George F. Jewsbury¹²⁸. Apreciind just că evenimentul din 1812 a fost o anexare clasică în urma unui război și a unei înțelegeri între două mari puteri, Jewsbury promovează în continuare ideea că anularea autonomiei Basarabiei în 1828 a fost impusă de incapacitatea nobilimii locale de a administra regiunea, privilegiu oferit localnicilor cu mărinimie de către țarul Alexandru I. Partea cea mai slabă a lucrării o constituie lipsa totală de documente originale din arhive, ceea ce a contribuit la formularea unor opinii eronate, pe alocuri total greșite, ale autorului, cum ar fi că „după anexarea Basarabiei la Rusia [...], sarcina susținerii armatei a devenit mai ușoară pentru țărănime”¹²⁹. Total lipsită de sens este și afirmația conform căreia, în Basarabia, armata rusă în perioada 1812-1828 nu avea muniții, era prost echipată și subfinanțată, iar ostașii erau întrebuințați la lucrări de strângere a recoltei în marile proprietăți și la alte munci¹³⁰.

Rolul Basarabiei în mobilizarea și întreținerea trupelor ruse în ajunul războiului dintre 1853–1856 a fost studiat de P. Warner¹³¹, J.S. Curtiss¹³². Bine documentată este lucrarea cercetătorului Orlando Figes care în mod special analizează pregătirea și desfășurarea campaniilor din Principatele Române¹³³, erorile comandamentului rus în luptele de la Oltenița, Cetate și Caracal, cât și evacuarea armatei ruse din Țara Românească și Moldova¹³⁴. Lucrare importantă, bazată pe documente păstrate în arhivele din Turcia și care prezintă viziunea turcă asupra războiului Crimeei, aparține cercetătorului Baden Candan¹³⁵. Autorul analizează acțiunile comandamentului rus privind concentrarea armatei ruse în Basarabia, trecerea Prutului și ocuparea Principatelor Române¹³⁶. Analiza comparativă a forțelor beligerante implicate în campaniile din Balcani, cu referire la armata rusă, este efectuată în baza materialului preluat din istoriografia rusă și sovietică. De o importanță

¹²⁶ Charles King. *The Moldovans; Romania, Russia and the Politics of Culture*. New York: Hoover Institution Press, 2000.

¹²⁷ Ibidem, p. 23.

¹²⁸ George F. Jewsbury. *Anexarea Basarabiei la Rusia: 1774 – 1828. Studiu asupra expansiunii imperiale*. Iași: Polirom, 2003.

¹²⁹ Ibidem, p. 96.

¹³⁰ Ibidem, p. 154.

¹³¹ Warner, P. *The Crimean War*. New York, 1973.

¹³² Gurtiss, J.S. *Russia's Crimean War*. New York: Durham, N.C., 1979.

¹³³ Figes, O. *Crimea. The last Crusade*. New York: Penguin Books, 2010.

¹³⁴ Ibidem, p. 192.

¹³⁵ Baden, C. *The Ottoman Crimean War, 1853-1856*. Leiden-Boston, 2010.

¹³⁶ Ibidem, p. 81.

majoră sunt materiale documentare care ilustrează planurile lui Omar Paşa de a extinde acţiunile militare în campania anului 1854 în Basarabia¹³⁷, care aruncă o lumină nouă asupra întăririi cetăţilor şi masarea forţelor ruse în Bugeac.

În continuare în teză sunt analizate *sursele de cercetare*. Din numărul lor se evidenţiază sursele istorice, incluzând în sine sursele istorice scrise. În funcţie de caracterul sursei utilizate de către autor în lucrare, ele (sursele istorice scrise) au fost aranjate, în baza clasificării propuse de cercetătorul rus L. Puşkariov, în felul următor¹³⁸: 1. acte legislative; 2. documente internaţionale şi cele emise de organele administrative editate; 3. surse cartografice; 4. documente statistice; 5. documente ale organelor administrative păstrate în Arhiva Naţională a Republicii Moldova şi în alte arhive; 6. sursele cu caracter personal (memorii, notiţe, scrisori).

În subcapitolul 7 al capitolului 1 sunt prezentate concluziile la capitolul respectiv.

Capitolul 2, intitulat *Utilizarea resurselor logistice din Basarabia pentru asigurarea armatei ruse în anii 1812-1828*, este divizat în opt subcapitolele şi are ca scop studierea detaliată a evoluţiei staţionării în Basarabia a unităţilor militare ruse în perioada anilor 1812-1828. *Primul subcapitol* cuprinde caracterizarea componenţei, structurii şi organizarea armatei ruse, ca parte componentă ale acestei instituţii de stat.

Cel de-al doilea subcapitol este consacrat analizei disponibilităţii unităţilor armatei ruse în Basarabia, numărului trupelor staţionate în ţinut, densitatea trupelor pe un kilometru pătrat, caracteristica calitativă şi cantitativă a marilor unităţi, unităţi şi subunităţi transferate sau înfiinţate în regiune.

În subcapitolul al treilea sunt analizate organele serviciului logistic şi evoluţia sa în armata ţaristă. Este demonstrată structura serviciilor logistice pe timp de pace şi război, normele de asigurare ale efectivului cu cele necesare pentru activitatea sa cotidiană. Aria de activitate a serviciului logistic cuprinde mai multe domenii funcţionale: aprovizionare, mişcare şi transport, mentenanţă, infrastructura (inclusiv încartiruirea), asigurare medicală şi financiară, achiziţii. Totodată, în mod special a fost cercetată problema privind prestaţiile impuse de către stat populaţiei civile în vederea susţinerii armatei. Legislaţia militară rusă din perioada respectivă cunoştea trei tipuri de prestaţii militare: încartiruire cu acordarea raţiei alimentare suplimentare, cărăuşie şi asigurare alimentară şi furajeră¹³⁹. Obligaţiile autorităţilor locale erau multiple, importante şi costisitoare, cum ar fi încartiruirea trupelor în localităţi, încălzirea şi iluminarea spaţiilor ocupate de unităţile încartiruite, acordarea raţiei alimentare suplimentare, alimentarea cailor armatei cu furaje,

¹³⁷ Ibidem, p. 187.

¹³⁸ Русина, Ю. *Методология источниковедения. Учебное пособие*. Екатеринбург: Изд-во Уральского университета, 2015, p. 182.

¹³⁹ *Военная энциклопедия*. Т. 6. СПб.: Т-во И.Д. Сытина, p. 606.

prestarea serviciului de transport în folosul unităților militare, reparația obiectelor militare și multe altele¹⁴⁰.

Importantă este și analiza sistemului de încartiruire, care obliga populația locală se întreține pe cont propriu unitățile militare staționate în localități. Încartiruirea putea fi executată de către populație în două feluri – în natură sau în bani. De achitarea chiriei în bani beneficia numai corpul de ofițeri în centrele urbane, în caz de imposibilitate de a oferi spațiu locativ. Această achitare era suportată ori de stat, ori de populația locală¹⁴¹. Încartiruirea în natură prevedea două tipuri de cazare a militarilor – de stat și din contul populației civile. Guvernul asigura militarilor spații de locuit special amenajate, respectiv în regim de cazarmă. Totuși, autoritățile locale erau datorate să aprovizioneze cazarmile cu lemne pentru încălzire și prepararea hranei, dar și cu lumânări pentru iluminare. Alternativa cea mai ieftină pentru bugetul de stat era cartiruirea unităților militare în casele locuitorilor orașelor și satelor. Cu repartizarea caselor în orașe se ocupa o comisie specială – comisia de încartiruire, iar în localitățile rurale, responsabile pentru asta erau organele locale de poliție. În centrele urbane populația putea achita prestația de cartiruire în bani, în funcție de valoarea imobilului și de starea socială a cetățeanului¹⁴². Pe timp de pace, trupele puteau ocupa cantonamente extinse sau compacte. Proprietarul casei era obligat să-i ofere oaspetelui său nepoftit o odaie separată și, în caz că aceasta lipsea, să-l primească în camera în care locuia el însuși împreună cu familia sa. În ceea ce privește corpul de comandă, ofițerilor li se cuveneau numai încăperi separate, în funcție de gradul lor militar. Totodată, proprietarul locuinței era obligat să-i ofere lemne pentru foc, lumânări pentru iluminare, așternut și hrană. Localnicii aprovizionau subunitățile în mod obligatoriu cu materiale de construcție pentru ridicarea unor clădiri speciale, cum ar fi: depozite de praf de pușcă, armament și muniții, magazii de efecte, diferite ateliere de reparații, parcuri de artilerie, grajduri, laboratoare, șoproane pentru fân și ovăz etc. Lucrările de construcție le efectuau ostașii, însă, dacă localnicii refuzau să le ofere materiale de construcție, toate aceste elemente ale infrastructurii militare erau plasate în gospodăriile și curțile localnicilor.

Cartiruirea compactă se practica pe timp de război, la manevrele militare și aplicații, în cantonamente sau în alte cazuri când localitatea nu putea oferi subunității încăperi pentru fiecare ostaș în parte, ei fiind cazați în casele localnicilor, constrânși de situația creată. Încartiruirea se făcea absolut în toate casele localității respective, inclusiv în cele scutite de aceasta corvoadă, contra unui cost fix, calculat în urma unor normative speciale elaborate de Ministerul de Război. Mâncarea era

¹⁴⁰ *Столетие Военного Министерства 1802 – 1902. Главное Интендантское Управление. Исторический очерк*, Vol. 5, partea 1, St. Petersburg, 1903, p. 86.

¹⁴¹ *Карманная справочная книжка...*, p. 229.

¹⁴² Tomuleț, V. *Basarabia în epoca modernă (1812 - 1918): (Instituții, regulamente, termeni)*, vol. I. Chișinău: CEP USM, 2012, p. 198.

preparată de către ostași la bucătăriile de campanie, localnicii fiind obligați să le ofere așternut pentru dormit, mobilierul necesar și covată pentru spălarea rufelor¹⁴³.

În *subcapitolul al patrulea* este analizată practica aprovizionării armatei cu provizii și furaje. Conform cerințelor regulamentare, unitățile militare instalate în Basarabia erau aprovizionate în mod centralizat cu provizii și parțial cu furaje din magaziile organizate în regiune, precum și din magaziile din guberniile Herson și Podolia. În caz de marș, cantonament, trecere a revistelor generale de front sau transportare a recruților spre unitatea militară pentru înrolare, lucrurile erau organizate altfel, populația fiind obligată să-i hrănească pe militari cu provizii proprii. De asemenea, populația era datoare să ofere militarilor încartiruiți rația suplimentară de hrană. În total, pentru aprovizionarea suplimentară alimentară, oficial au fost cheltuite 56 702 ruble asigurate¹⁴⁴.

O povară mult mai grea pentru țărani s-a dovedit a fi aprovizionarea armatei cu fân. Pe parcursul lunilor noiembrie–martie, trupele ruse erau întreținute cu furaje procurate de autoritățile locale de la țărani. Volumul furajului oferit anual de Basarabia era unul enorm. Numai între anii 1823 și 1828, perioada de maximă concentrare a trupelor ruse în Basarabia, regiunea a furnizat armatei cantități uriașe de furaje: 179 664 de cetverturi de ovăz, 2 367 150 de puduri de fân și 46 692 de puduri de paie.

În *cel de-al cincilea subcapitol* sunt cercetate metodele de aprovizionare ale armatei cu materiale de construcție, mijloace de transport și forță de muncă. Pe întreaga perioadă anilor 1812–1828, guvernul regional a investit numai în reparația, închirierea, construirea instituțiilor medico-militare, precum și în reparația bisericii din Ismail o sumă uriașă de 161 570 de ruble, ceea ce constituia 13% din suma totală a bugetului regional pentru anii 1817–1826.

Localnicii puneau la dispoziția armatei căruțe pentru deplasarea, dus și întors, a bunurilor materiale ce aparțineau unităților militare, precum și transportarea proviziei din depozitele alimentare aflate în vecinătate. La aceasta se adaugă responsabilitatea autorităților locale de a furniza materiale de construcții pentru ridicarea cantonamentului, lemne pentru foc și materialul pentru așternuturi. Numai în luna martie 1815, în toată Basarabia au fost implicate în astfel de activități 180 de persoane, 200 de căruțe cu cai și 168 de care cu boi¹⁴⁵. Practic, în deservirea armatei cu mijloacele proprii de transport erau implicate toate localitățile din ținut și marea majoritate a populației rurale.

Armata rusă consuma mari cantități de lemn și alte materiale de construcție pentru construirea, amenajarea și repararea pichetelor de la frontieră de pe Dunăre și Prut. Costul unui pichet se ridica la 116 de lei și 30 de parale, sau 77 de ruble și 50 de copeici. Sumele cheltuite de

¹⁴³ *Военная энциклопедия*, vol. XII, St. Petersburg, 1913, p. 480.

¹⁴⁴ După anexarea Basarabiei o perioadă considerabilă de timp în regiune circulau în paralel mai multe sisteme bănești – moldovenești, turcești, rusești, olandeze, austriece și altele.

¹⁴⁵ ANRM, F. 5, inv. 2, d. 215, f. 68-102.

către guvernul oblastiei pentru construirea, întreținerea, repararea, încălzirea și iluminarea pichetelor în perioada anilor 1812-1828 erau enorme. Pe întreaga perioadă a anilor 1812 – 1828, în acest scop s-au cheltuit cel puțin 29 162 de ruble, sau aproximativ 3% din bugetul consolidat pentru anii 1817-1825, fiind construite 411 de edificii cu caracter militar¹⁴⁶.

În cel de-al șaselea subcapitol este analizată practica încartuirii militarilor ruși și aprovizionarea lor cu lemne și materiale de iluminat. Cea mai împovărătoare obligație pentru întreaga populație a regiunii era încartuirea militarilor în propriile case în locurile de dispunere permanentă a unităților. Ținând cont de practica schimbului des de dispunere a trupelor, nu se omitea practic nicio localitate din Basarabia, cu excepția coloniștilor, care erau scutiți de încartuire. De încartuire erau scutite și unele localități care îndeplineau alte prestații grele în favoarea statului.

Dacă în așezările rurale sistemul de încartuire era destul de simplu și clar, deoarece de povara respectivă erau scutiți numai preoții și familiile lor, călărașii și alte categorii sociale privilegiate, în localitățile urbane situația era mai complicată. Distribuirea efectivului la gazdă se efectua sau prin încartuirea militarilor în casele orășenilor (prestație naturală), sau prin închirierea pentru efectiv a încăperilor speciale din suma cotizațiilor anuale strânse de la orășeni. Înlocuirea prestației naturale cu una financiară și-o permiteau numai familiile înstărite, devenind o formă pasivă de eschivare de la anevoioasă îndatorire. Pentru a respecta într-o oarecare măsură principiul egalității pentru cei care erau dispuși să-și răscumpere posibilitatea de a rămâne în propria sa casă și a plăti cotizațiile anuale, guvernământul Basarabiei i-a împărțit în trei categorii, în funcție de averea deținută¹⁴⁷. Casele persoanelor care făceau parte din categoria I erau destinate pentru generali și ofițeri superiori, cele din categoria a II-a pentru ofițeri inferiori și cele din categoria a III-a pentru efectiv de rând.

Armata dispusă în Basarabia consuma mari cantități de lemn pentru arderea cărbunelui, încălzirea cazărnilor, a spitalelor militare, pregătirea bucatelor, dar și de lumânări pentru iluminarea încăperilor. Toate aceste materiale erau furnizate de către guvernul local. Numai în perioada 1825-1828 din bugetul regional a fost extrasă, pentru încălzirea și iluminarea unităților militare staționate în Basarabia, suma uriașă de **528 170 de ruble și o copeică**, cifra compatibilă cu toate cheltuielile Basarabiei pentru un an.

În subcapitolul șapte sunt analizate relațiile stabilite dintre militarii ruși și populația basarabeană. Odată instalată în Basarabia, armata rusă a intrat imediat în contact cu populația locală, care a primit-o nici cu bucurie, dar nici cu ostilitate. La rândul său, ostașii ruși începuseră să manifeste dispreț față de populația locală, săvârșind diferite acte de fărâdelegi: furturi, jafuri, bătăi, violuri, omoruri și altele. Locuitorii Basarabiei își apărau drepturile prin diferite metode, cea mai

¹⁴⁶ ANRM, F.3, inv. 1, d. 581, f. 26.

¹⁴⁷ Tomuleț V. *Basarabia în epoca modernă (1812 - 1918): (Instituții, regulamente, termeni)*, Vol. I. Chișinău: Lexon Prim, 2014, p. 198.

răspândită fiind înaintarea plângerilor autorităților civile. A doua formă de rezistență după importanță era refuzul, sub diferite pretexte, de a îndeplini diferite lucrări și corvezi în folosul militarilor. Rezistența fizică în perioada anilor 1812-1828 era practică numai de reprezentanții nobilimii. Diferite abuzuri, jafuri, tâlhării și crime înfăptuite de militarii ruși conduceau treptat la deziluzionarea populației Basarabiei față de Rusia. În total, în perioada anilor 1812-1818 au avut loc 133 de cazuri de abuz al militarilor asupra populației locale, ceea ce reprezintă 13% din numărul total al infracțiunilor înregistrate, iar în perioada anilor 1819-1829 – 88 de cazuri, sau 18,4% din numărul infracțiunilor înregistrate în provincie¹⁴⁸.

În *subcapitol opt* sunt expuse concluzii care demonstrează că imediat după anexare a început procesul lent, dar continuu și irevocabil al militarizării Basarabiei de către autoritățile ruse, aceasta devenind principalul pilon de influență rusă din sud-estul european. Staționarea trupelor ruse pe teritoriul Basarabiei în perioada 1812-1828 a impus elaborarea de către guvernul regional a unui șir de măsuri de ordin economic și financiar pentru satisfacerea necesităților cotidiene ale militarilor. Întreținerea armatei ruse în perioada anilor 1812-1828 poate fi estimată cu aproximație la suma de **2 720 790 de ruble asigurate** (2 mil. de ruble pentru furaje plus 87 217 de ruble pentru pichete și rechizite de birou plus 633 573 de ruble cheltuieli militare directe).

Capitolul 3, este intitulat *Basarabia și asigurarea logistică în războiul ruso-turc din anii 1828-1829*, fiind divizat în trei subcapitole. În primul dintre ele este cercetată problema contribuției populației Basarabiei în asigurarea logistică a teatrului european de operații. Comandamentul militar suprem rus a transformat Basarabia în principala bază de desfășurare strategică și a formațiunilor de servicii. Pe parcursul anilor cât au durat acțiunile militare, Basarabia a contribuit cu 598 115 de ruble din bugetul regional, întrebuințate pentru întreținerea logistică a armatei, pentru menținerea infrastructurii existente într-o stare operațională, aprovizionarea armatei cu produsele alimentare și furaje, aprovizionarea armatei cu mijloacele de transport, încartiruirea temporară a trupelor ruse în tranzit prin Basarabia. Această sumă completează simțitor sumă uriașă alocată de către Ministerul de Finanțe al Rusiei pentru desfășurarea războiului care se estima la cifra de 208 349 335 de ruble asigurate (85 927 770 de ruble în anul 1828 și 122 421 565 de ruble în 1829).¹⁴⁹

În *subcapitolul al doilea* sunt prezentate unele exemple ale participării militarilor basarabeni, în calitate de ofițeri, în acțiuni militare în timpul războiului ruso-turc din anii 1828-1829.

În *cel de-al treilea subcapitol* sunt expuse concluzii care demonstrează că Războiul ruso-turc din anii 1828–1829 a reprezentat apogeul dezvoltării puterii militare a Rusiei. Comandamentul militar suprem rus a transformat Basarabia în principala bază de desfășurare strategică și a

¹⁴⁸ Tomuleț, V. Protestele și revendicările populației din Basarabia în anii 1812 – 1828. În: *Tyragetia, seria nouă*. Chișinău, 2008, vol. II [XVII], nr.2, p. 47, 55.

¹⁴⁹ Блюх, И. *Финансы России XIX столетия. История – статистика*. Т.1. СПб.: Типография Н. Деноткина, 1882, p. 184.

formațiunilor de servicii. Întreagă infrastructură din regiune legată de desfășurarea acțiunilor militare (drumuri, poduri, vaduri etc.) era construită, întreținută și reparată din bugetul local. Printre problemele importante puse pe seama autorităților locale era și aceea de a furniza furaje necesare pentru subzistența animalelor armatei. Din cele 6 milioane puduri de fân livrate armatei, 1 469 317 au fost recoltate și furnizate din Basarabia, practic a șasea parte din întreaga cantitate de fân utilizată pentru hrana animalelor armatei. Aproximativ un sfert din convoiul ambulant al armatei era constituit din unitățile de transport mobilizate în regiune (de la 12 000 până la 13 000 de atelaje) cu 36 548 de boi și 1 857 de cai. Practic, localitățile Basarabiei au suportat încartiruirea întregului efectiv al armatei deplasate spre și din câmpul de luptă, serviciul, care nu poate fi calculat economic și financiar, dar care era foarte greu de suportat din punct de vedere moral și psihologic. Prestațiile populației în favoarea armatei au înrăutățit considerabil bunăstarea ei economică, sporind rata mortalității, devenită către anul 1829 una necontrolată.

Capitolul 4, conține studiul privind *asigurarea armatei ruse staționate pe teritoriul Basarabiei în anii 1830-1853* și este divizat în șase subcapitole. *Primul subcapitol* este axat pe cercetarea problemei privind dispunerea în Basarabia a unităților militare. Pe întreaga perioadă cercetată, în regiune era dislocată cel puțin o divizie de infanterie și alte trupe, numărul efectivului ale căror era unul fluctuant – 1829-1831 – 45 000 de oameni; 1832-1833 – 24 000 de oameni; 1834-1840 – 15 719 de oameni; 1841-1842 – 20 000 de oameni; 1843-1845 – 19 434 de oameni; 1846-1848 – 25 000 de oameni; 1849-1853 – 20 000 de oameni.

Cel de-al doilea subcapitol este consacrat analizei procesului de construirea cazărnilor și întreținerea spitalelor militare. Autoritățile regionale se implicau în mod direct și activ în formarea și întreținerea fondului locativ de cazarmă pentru efectivul armatei ruse, dar și a celui medico-sanitar, ambele, în principiu, fiind în domeniul obligațiilor statului rus. Autoritățile regionale au investit în construirea fondului locativ permanent pentru militari (cazărmi) 452 495 de ruble și 7 copeici. Către anul 1838, în fondul locativ de stat (cazărmi) erau dispuși în jur de 6 000 de militari, ceea ce reprezenta aproximativ 26% din întregul efectiv aflat în Basarabia în perioada 1834-1840. Administrația civilă din ținut a contribuit cu sume mari din bugetul local și la finanțarea sistemului medical al mecanismului militar, în valoare de cel puțin 690 467 de ruble și 36 de copeici.

Subcapitolul al treilea analizează practica aprovizionării armatei cu materiale necesare pe timp de pace. Aceste cheltuieli țineau de aprovizionarea unităților staționate în raza localităților de dispunere cu materiale pentru construirea clădirilor de serviciu ce nu țin nemijlocit de pregătirea de luptă, dar și alte necesități cotidiene, cum ar fi lemne de foc pentru bucătăriile de campanie. Chiar și în lipsa unei statistici complete, care ar cuprinde întreaga perioadă 1835–1853, în urma unui calcul simplu reiese că pentru aprovizionarea unităților militare staționate în Basarabia cu materialul

necesar pentru diferite tipuri de activități, autoritățile oblastiei au cheltuit din bugetul regional în jur de 800 000 de ruble asiguate¹⁵⁰.

Subcapitolul al patrulea analizează prestațiile populației legate de aprovizionarea armatei cu mijloace de transport. Numărul unităților de transport oferite de autoritățile locale pentru necesitățile forțelor armate pe parcursul unei etape de marș erau foarte mari și sunt reprezentate în modul următor: 1832 – 347; 1833 – 707; 1834 – 511; 1835 – 608; 1836 – 588; 1837 – 566; 1838 – 66; 1840 – 300; 1841 – 167; 1842 – 1.074; 1843 – 664; 1844 – 620; 1845 – 719; 1846 – 665; 1847 – 493; 1848 – 60; 1849 – 1.561; 1851 – 52; 1852 – 542, în total 10 310 de unități de transport în 21 de ani pentru o etapa de marș sau, în medie, 490 de care pe an.

În *subcapitolul cinci* este cercetată practica încartuirii în perioada respectivă și abuzurile săvârșite de către militari în acest domeniu. În perioada anilor 1823-1833 au fost supuse încartuirii 18% din localitățile regiunii, 49% între anii 1836-1840, 40% anii 1842-1849, pe întreaga perioadă a anilor 1812-1853, rata medie de localități supuse încartuirii era de 35%, adică fiecare a treia localitate din Basarabia era gazda unei unități militare. Pentru satele moldovenești această cifră era și mai mare, deoarece localitățile coloniștilor erau scutite de aceasta povară grea.

În cel din urmă subcapitol, *al șaselea*, sunt formulate concluziile întregului capitol, printre care putem evidenția următoarele: intervalul 1830-1853 este marcat de nenumărate reforme care priveau schimbări în ținuta militară, mărimea nasturilor, revizuirea statelor de organizare, fuzionări și înființări ale unor noi unități, redisolocarea anuală a marilor unități și unități dintr-o regiune a imperiului în alta, și alte măsuri similare. Aceste transformări nu au ocolit și Basarabia, unde au fost efectuate diferite remanieri în dispunerea, aprovizionarea și subzistența trupelor dislocate în ținut, dar și în exploatarea resurselor naturale și umane. Populația provinciei nu a încetat niciodată lupta cu abuzurile săvârșite din partea militarilor, care creau tensiuni sociale în relațiile cu armata. Pe întreaga perioadă respectivă au fost semnalate oficial 15 cazuri de proteste ale populației civile, majoritatea pașnice. Printre acestea se numărau refuzul de a oferi mâncare ostașilor, de a schimba dislocarea detașamentelor militare în alte localități. Totuși, în perioada respectivă apar și forme violente de rezistență manifestate de către populația rurală.

Capitolul 5 cuprinde studiul problemei legate de *Basarabia și asigurarea logistică în Războiul Crimeei (1853-1856)*, fiind divizat în trei subcapitole. În primul dintre ele este cercetată problema contribuției economice a Basarabiei în asigurarea logistică a trupelor ruse în perioada desfășurării acțiunilor militare. Pentru ocuparea Principatelor Române a fost formată Armata Dunăreană. În luna martie 1853, în Basarabia a fost constituit Detașamentul Înaintat compus din mari unități și unități, iar către luna iunie 1853, întregul efectiv destinat ocupării principatelor a fost

¹⁵⁰ În perioada anilor 1769-1840 în Rusia circula rubla asiguată. Începând cu anul 1840 Rusia a trecut în circulația internă financiară la rubla de argint. Rubla de argint, în circulație din 1840 până 1897 – moneda rusească, care a înlocuit rubla asiguată, valoarea aproximativ 3,5 ruble asiguate.

concentrat în Basarabia, fiind compus din 14 regimente de infanterie, 8 regimente de cavalerie, 3 regimente de cazaci, 3 brigăzi de artilerie, 2 brigăzi de artilerie călărească și 2 batalioane independente¹⁵¹.

Aprovizionarea armatei de ocupație cu produse alimentare se efectua prin stocarea în depozitele din Basarabia a hranei în cantități suficiente pentru întreținerea a 70 000 de ostași pe durata a două luni¹⁵². Totodată, furnizarea neîntreruptă a muniției pentru trupe era o altă problemă importantă, de rezolvarea căreia în mare parte depindea soarta războiului. Forțele regulamentare existente de atelaje nu erau suficiente pentru acoperirea necesităților armatei. Pentru soluționarea problemei s-a recurs inițial la completarea situației existente prin închirierea atelajelor de la transportatorii privați. Populația Basarabiei era constrânsă de a presta servicii de transport. Printr-un Înalt Ordin, țăranii erau obligați să ofere armatei 4 880 de care înhămate cu doi boi contra unui cost de 60 de copeici pentru 24 de ore, mult sub nivelul prețului real al serviciilor de transport. În cazul pierderii animalelor, statul se obliga să plătească țăranului 30 de ruble pentru o pereche de boi. Din carele mobilizate se formau patru semi brigăzi basarabene de convoi ambulant a câte 4 patru companii fiecare sub comanda ofițerilor și subofițerilor armatei regulate ruse¹⁵³, capabile să transporte o cantitate lunară de provizii pentru 79 000 de oameni. Eforturile depuse de autoritățile militare pentru a completa convoiul ambulant al armatei s-au încununat cu succes și, către începutul ostilităților, cele patru semi brigăzi basarabene au fost înființate. Semi brigada 1 era cantonată la Leova, semi brigada 2, în număr de 1 200 de furgoane, era staționată la Sculeni, iar semi brigăzile 3 și 4, fiecare în număr de 1 096 de furgoane, la Chișinău¹⁵⁴. În total, populația regiunii a oferit armatei 1 197 322 de care de diferite tipuri.

În septembrie 1854, cetățile Bender (Tighina), Hotin și Ismail au fost aduse în stare de luptă. La lucrările de fortificare a cetății Bender (Tighina) au participat 95 511 de muncitori, care au efectuat lucrări în sumă de 7 912 de ruble de argint. Lucrări similare s-au efectuat și la Ismail unde, pe lângă fortificarea cetății, a fost întărit digul de la Satu Nou. La aceste munci au participat 34 569 de persoane și 17 392 de căruțe¹⁵⁵. Datorită solidității construcției și reparațiilor anterioare, fortificarea cetății Hotin a necesitat un efort minim din partea populației locale, la lucrări fiind trimise numai 750 de care pentru transportarea materialului lemnos de la Noua Suliță la Hotin¹⁵⁶. La lucrările de repararea drumurilor, podurilor și cetăților au fost întrebuințați 789 765 de salahori.

¹⁵¹ Богданович, М. *Восточная война 1853 – 1856 годов, Приложения*, т.1, СПб.: Типография Ф. Сущинского, р. 5-6.

¹⁵² Зайончковский, А. *Восточная война 1853 – 1856*, Т. II, Часть первая. СПб.: Полигон, 2002, р. 90.

¹⁵³ Поливанов, А. *Очерк устройства продовольствия русской армии на Придунайском театре в кампании 1853-1854 и 1877 годов*. СПб.: Николаевская академия генерального штаба, 1894, р. 50.

¹⁵⁴ Поливанов, А. *Op. cit.*, р. 54.

¹⁵⁵ *Ibidem*, f. 133 verso.

¹⁵⁶ ANRM, F.2, inv. 1, d. 6094, f. 4.

În susținerea efortului militar al Rusiei se înscriu și donațiile benevole ale cetățenilor. Inițiativa efortului de colectare a banilor și bunurilor materiale și-a asumat-o nobilimea basarabeană, care la 14 februarie 1854 a donat în folosul armatei 1 000 de capete de boi¹⁵⁷, urmată de Societatea amatorilor de muzică din Chișinău care a colectat 341 de ruble de argint. Au urmat și alte donații din partea persoanelor particulare și anume: frații Pasovschi – 15 ruble de argint, 1 100 de puduri de fân, 30 de cetverturi de ovăz; nobilul Dimitrie Coicin – un sfert de ovăz; nobilul Iurchevici – 15 ruble de argint¹⁵⁸. Nobilii ținutului Soroca au donat în folosul armatei 1 000 de ruble iar cei din ținutul Bender (Tighina) produse alimentare în sumă de 387 de ruble și 50 de copeici¹⁵⁹, iar locuitorii satului Bogdanovca, ținutul Bender (Tighina), Logoia, Crepetcioglo și alții au donat 22 de capete de boi, 1 150 de puduri de fân, 30 de cetverturi de ovăz, totul fiind predat la depozitul din Bender (Tighina)¹⁶⁰.

Pe întreaga durată a războiului populația regiunii îndeplinea și prestația de încartiruire. Aglomerația trupelor era atât de mare, că în casele sătenilor unde se opreau unitățile se înghesuiau câte 8-12 ostași, fără a lua în calcul și familia stăpânului casei¹⁶¹, fapt, care a dat naștere la mai multe conflicte dintre ostași și populație.

În *subcapitolul doi* este analizată participarea populației Basarabiei la acțiuni militare. Din punctul de vedere al participării populației regiunii nemijlocite la acțiunile de luptă, aceasta poate fi delimitată în două direcții – unități (drujine) de rezervă și voluntari și trupe regulate. În timp ce nobilimea, burghezia și orășenii manifestau sentimente patriotice în privința războiului, reprezentanții țărănimii manifestau o indiferență totală față de înrolarea în unitățile de voluntari. Populația refuza categoric să se înscrie în cadrul Oastei Dunărene de cazaci.

Participarea substanțială în Războiul Crimeei îi revine nobilimii, cum ar fi: micimanul Mihail Botian (viitor general de infanterie), sergentul Ion Andriaș-Șeptelici, porucicul Dimitrie Baltaga, căpitanul Bantâș, căpitanul Stamat, locotenenții Cotruța și Paleolog, căpitanul-locotenent Grigoraș¹⁶², plutonierii Albulov(Albu)¹⁶³, Dimitrie Crupenschi¹⁶⁴.

Subcapitolul trei este dedicat concluziilor care reiese din cercetarea desfășurată. Războiul Crimeei a demonstrat lumii întregi slăbiciunea militară a Rusiei în toate componentele artei militare – deficiențe în analiza și planificarea strategică și operativă, procedeele tactice depășite de timp, armamentul învechit, lipsa rezervelor instruite din cauza sistemului de mobilizare anacronic și

¹⁵⁷ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 6102, f. 1.

¹⁵⁸ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 6099, f. 20.

¹⁵⁹ Ibidem, f. 9.

¹⁶⁰ Ibidem, f. 20.

¹⁶¹ ANRM, F.2, inv. 1, d. 6098, f. 406 verso.

¹⁶² Ibidem, p. 240.

¹⁶³ *Сборник известий относящихся до настоящей войны*, Отдел II, СПб.: Типография Н. Путилова, 1856, p. 533, 539.

¹⁶⁴ ARNM, F.88, inv. 1, d. 2365, f. 2.

inadecvat timpului¹⁶⁵. Datorită situației sale geostrategice, Basarabia a avut de jucat un rol principal în desfășurarea războiului, devenind principală baza de sprijin logistic și de concentrare a trupelor menite să ocupe Principatele.

Locuitorii Basarabiei au îndeplinit o varietate largă de obligațiuni pentru satisfacerea nevoilor armatei, cum ar fi transportarea bunurilor materiale (pe lângă convoiul ambulant reprezentat de către cele patru semi brigăzi basarabene), au executat lucrări de reparație a cetăților, podurilor, vadurilor și drumurilor principale, s-au ocupat de încartiruirea militarilor și multe altele. În baza datelor oficiale putem calcula cu aproximație costul lucrărilor, serviciilor și bunurilor materiale oferite de Basarabia în vederea desfășurării operațiilor militare în perioada anilor 1853-1856. Numai pentru ducerea războiului s-au cheltuit cel puțin 2 044 145 de ruble și de 55 de copeici de argint, fără a ține cont de costul prestațiilor naturale, produselor agricole donate și rechiziționate. Suma reală de cheltuieli în vederea susținerii efortului militar al imperiului ar trebui mărită de cel puțin trei ori, ceea ce ar însemna în jur de 15-16 milioane de ruble, valoare peste posibilitățile economice ale Basarabiei, care constituia peste 4% din totalul cheltuielilor militare ale Rusiei care, către în anul 1856, constituiau 228 999 796 de ruble¹⁶⁶.

Capitolul 6, și ultimul, intitulat *Armata rusă de ocupație în Basarabia după Războiul Crimeei (1856-1874)*, este compus din cinci subcapitole și are ca scop studiul detaliat al suportului logistic acordat armatei ruse de regiune din perioada respectivă. În primul subcapitol este studiată problema dispunerii trupelor. În conformitate cu noile tendințe europene s-a recurs la descentralizarea organismului militar, în anul 1862, în Rusia fiind înființate primele Regiuni militare, inclusiv și Regiunea militară Odesa, înființată la 12 decembrie 1862. Din punct de vedere teritorial, această regiune includea Basarabia (fără ținutul Hotin), guberniile Herson, Ekaterinoslav, Tavria și ținutul Balta din guvernământul Podoliei, cuprinzând practic toate teritoriile din cadrul Imperiului Rus populate de moldoveni, inclusiv Transnistria și fosta Serbie Nouă și Slavenoserbia¹⁶⁷.

Paralel cu înființarea regiunilor militare era redus numărul efectivului pe timp de pace cu trecerea treptată a unităților la state noi, proces cu repercusiuni directe și asupra Basarabiei. Pe parcursul întregii perioade respective, în regiune a staționat Divizia 15 Infanterie, ceea ce a adus cu sine o claritate și o stabilitate în relațiile organelor civile cu militarii. Trupele regulate de infanterie erau completate de unități de cavalerie ale cazacilor de pe Don, care, în mod normal, întăreau unitățile serviciului vamal și de frontieră, având ca sarcină supravegherea frontierei de stat. Anual, în

¹⁶⁵ Pentru consecințele regresului în dezvoltarea artei militare a Rusiei în Războiul Crimeei vezi: LEȘCU, A. *Românii în armata imperială rusă: secolul al XVIII-lea – prima jumătate a secolului al XIX-lea*. București: Editura Militară, 2005, 232 p.

¹⁶⁶ Криволапов, А. Фельдмаршал И.Ф. Паскевич и проблема стратегии России в Восточной войне 1853-1856 г.г. În: *Русский Сборник. Исследования по истории России*, Т.7. Военная политика императора Николая I, Moscova, 2009, p. 270.

¹⁶⁷ *Одесский Краснознамённый*. Chișinău: Cartea Moldovenească, 1975, p. 7.

Basarabia erau dispuse trei regimente de cazaci de pe Don, care se schimbau periodic o dată la patru ani.

Trupele armatei regulate erau încartiruite anual în 525 de localități din cele 1 330 existente în Basarabia către anul 1861¹⁶⁸, ceea ce reprezenta aproximativ 40% din numărul total al localităților din regiune. În ceea ce privește numărul efectivului, acesta nu se deosebea radical de anii precedenți. Tabelul nominal al Diviziei 15 Infanterie, din 16 ianuarie 1865, menționează în total 11 555 de persoane¹⁶⁹. Cele trei regimente de cazaci de pe Don numărau în rândurile lor 2 568 de oameni¹⁷⁰, ceea ce înseamnă că trupele regulate staționate în regiune însumau în total 14 141 de cadre militare. Trupe de garnizoană a forțelor armate era reprezentată de batalionul serviciului interior din Chișinău cu detașamentele sale de invalizi. În anii '60 ai secolului al XIX-lea, Batalionul serviciului interior din Chișinău număra 837 de persoane¹⁷¹. Numărul respectiv de militari nu varia substanțial pe parcursul anilor, cu excepția perioadei care cade pe anii insurecției din Polonia, când numărul efectivului a crescut, atingând cifra de 41 105 de oameni¹⁷².

Subcapitolul doi este consacrat aprovizionării armatei cu mijloace de transport. În perioada respectivă, cărăușia rămânea una dintre cele mai importante îndatoriri ale populației regiunii față de stat, în general, și față de armată, în particular. Anual, din gospodăriile localnicilor erau extrase de la 7 000 până la 12 500 de care și trăsuri de transport întrebuințate în serviciul unităților militare dislocate în ținut. Cota parte a transporturilor militare era de 15,6%, în funcție de an, din numărul total de care puse la dispoziția statului de toate categoriile populației din Basarabia. Inconvenientul acestui tip de prestații era că ordinul de a înhăma caii și a pleca la drum putea veni în orice clipă, în momentul cel mai nepotrivit pentru țăran, ceea ce stârnea nemulțumiri latente și o stare de disconfort în rândul populației civile.

În cel *de-al treilea subcapitol* este analizată practica încartiruirii militarilor. Este demonstrat faptul că, începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în practica încartiruirii au survenit unele modificări. Tot mai multe unități erau transferate din sate în orașe, unde erau încartiruite în cazarmă sau în fondul locativ închiriat de la persoanele particulare. Se observă tendința concentrării unităților în centrele urbane. În total, în 1857 în orașe erau încartiruiți peste 8 703 de militari¹⁷³, ceea ce însemna 60% din numărul total al trupelor dislocate în Basarabia. În cazărmi puteau intra 2 167

¹⁶⁸ *Памятная книжка Бессарабской Области на 1862 год*. Кишинев: Областная типография, 1862, p. 154.

¹⁶⁹ ANRM, F.2, inv. 1, d. 7787, f.1.

¹⁷⁰ Зашук, А. *Материалы для военной географии и военной статистики России, собранные офицерами генерального штаба. Военное обозрение Бессарабской Области*. СПб.: Тип. Товарищества Общественная польза, 1863, p. 127.

¹⁷¹ Зашук, А. *Материалы для военной географии...*, p. 138.

¹⁷² Эммануэль, А. *Воинский постой в Бессарабии в 1864 – 1865 г.* În: *Записки Бессарабского Областного Статистического Комитета*. Т.2. Кишинев: Типография Областного Правления, 1867, p. 320.

¹⁷³ În calculul prezentat nu sunt incluse datele pentru orașul Akkerman, care nu sunt veridice din cauza unei greșeli efectuate de cancelaristul, unde au fost arătate următoarele cifre: ofițeri superiori – 92, ofițeri inferiori – 3 451, ostași – 134 650 (ANRM, F.2, inv. 1, d. 7836, f. 315 verso.)

de militari de rând, fără a ține cont de corpul de ofițeri cu familiile lor, ceea ce reprezenta aproximativ 13% din efectivul de rând al armatei staționate în Basarabia, încartiruirea restului de 87% fiind achitată de autoritățile provinciei. Totuși, cea mai mare parte a militarilor erau încartiruiți în casele private ale locuitorilor. Alocațiile anuale din bugetul regional pentru întreținerea trupelor și infrastructurii militare au scăzut până la 96 216 de ruble¹⁷⁴, ceea ce reprezenta aproximativ 2,5% din cheltuielile bugetare totale.

În *subcapitolul al patrulea* este analizată problema relațiilor populației cu militarii ruși și lupta cu abuzurile armatei. Opoziția populației față de regim și brațul său armat era manifestată preponderent în mod individual. Forma cea mai răspândită de protest contra abuzurilor au reprezentat-o plângerile individuale sau colective. Din multitudinea de jalbe adresate organelor de administrație locală și centrală, în perioada 1858–1874, 15 au fost identificate ca fiind îndreptate împotriva abuzurilor militarilor.

O altă formă de protest era abandonarea de către localnici a satelor și strămutarea lor (fuga) fie pe alte moșii, fie în alte regiuni ale imperiului, în special regiunea Caucazului de nord. Nu rareori, formele pașnice de protest față de abuzurile autorităților militare erau lăsate la o parte, populația recurgând la opunerea rezistenței fizice față de împilători. Începând cu luna noiembrie 1857 și până în aprilie 1858, în Basarabia au fost înregistrate 17 cazuri de maltratare a militarilor de către populația locală.

În *subcapitolul cinci* sunt trasate concluziile care reies din cercetarea desfășurată. În perioada respectivă continuă tradiția anilor precedenți ce ținea de prestările și angajamentele de tot felul din partea populației Basarabiei față de armată. Perioada anilor 1856–1874 se caracteriza prin stabilitatea în dispunerea trupelor pe teritoriul regiunii, aici fiind dispusă Divizia 15 Infanterie și trupele de garnizoană, care numărau în mediu 14 000-16 000 de oameni. Anual, din gospodăriile localnicilor erau extrase de la 7 000 până la 12 500 de care și trăsurile de transport, întrebuințate în serviciul unităților militare dislocate în ținut. În încartiruirea militarilor continuă să domine practica tradițională de cazare a militarilor în gospodăriile localnicilor. Totuși, tot mai des este utilizată procedura dispunerii unităților militare în cazărmi, cetăți sau centre urbane ca răspuns la cerințele timpului de concentrare a forțelor armate într-un nucleu bine conturat și ușor de gestionat. În centre urbane era adăpostit în jur de 50%-60% din întregul efectiv al trupelor dislocate în Basarabia, fapt ce scădea și alocațiile bugetare îndreptate pentru întreținerea trupelor dislocate pe teritoriul Basarabiei, atât pentru încartiruire, cât și pentru încălzire pe timp de iarnă și iluminare pe timp de noapte. Scăderea prestațiilor militare obligatorii nu însemna deloc dispariția tensiunilor sociale. În perioada de referință au fost înregistrate 15 jalbe îndreptate împotriva abuzurilor militarilor, 18 conflicte cu întrebuințarea forței fizice și un caz de migrare masivă a populației băștinașe în Caucaz.

¹⁷⁴ Ibidem, p. 330.

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI

Studierea, prelucrarea și analiza documentelor din arhivă, dar și a materialelor istoriografice fac posibilă formularea unor concluzii pe acest subiect.

1. După anexare, Basarabia a fost privită de autoritățile țariste ca o sursă de exploatare pentru întreținerea armatei.

2. Începând cu anul 1812, Basarabia s-a transformat în principală bază de sprijin și aprovizionare a trupelor ruse care acționau pe direcția balcanică. Din punct de vedere geostrategic, Basarabia aparținea teatrului de operații de sud-vest, care până în anul 1877 a jucat un rol fundamental în planurile strategice ale Rusiei.

3. Structura sistemului defensiv în Basarabia era bazată pe cinci cetăți strategice de pe Nistru și Dunăre – Hotin, Tighina (Bender), Cetatea Albă (Akkerman), Ismail și Chilia.

4. Autoritățile centrale din Sankt Petersburg, ținând cont de particularitățile Basarabiei și în tentativa de a nu tensiona situația, dislocau în provincie cel mult două divizii de infanterie. Pentru a evita conflictele dintre populația băștinașă și coloniști, autoritățile au redus numărul trupelor, în speranța că încartiruirea nu va fi atât de supărătoare pentru moldoveni. În perioada 1816-1834, cu excepția anilor de război, în Basarabia staționau două divizii de infanterie, iar în perioada 1835-1874, o divizie de infanterie.

În ceea ce privește numărul militarilor stabiliți cu serviciul în provincie, acesta varia de la an la an, situându-se în aria structurii de state a unei divizii de infanterie, nu era extrem de mare și de nesuportat pentru populație. Fluctuația numărului de militari și angajați civili ai armatei staționați în Basarabia era constantă și varia din an în an: 1816 – 17 538; 1817-1819 – 24 619; 1820-1831 – 28 000; 1834-1840 – 15 719; 1841-1842 – 20 000; 1843-1845 – 19 434; 1846-1848 – 24 368; 1849-1853 – 20 000; 1856-1863 – 15 000; 1864-1865 – 41 105; 1866-1874 – 12-15 000.

5. Analiza documentelor, a tabelor nominale, a memoriilor, a istoriilor oficiale ale regimentelor staționate în provincie ne demonstrează că elementul slav era predominant în toate tipurile de unități militare. Excepție făceau regimentele de cazaci din Orenburg, cu un procent mare de ostași de origine turcică (tătari, bașchiri), dar și Oastea Dunăreană, formată din sute de moldoveni căzăciți. În ceea ce privește armata regulată, în rândurile soldaților din unitățile staționate în regiune nu a fost documentat nici un moldovean, ei fiind atestați numai în cadrul corpului de ofițeri.

6. Contribuția umană a populației băștinașe, la care s-a recurs pentru întărirea puterii armate a Rusiei, poate fi reliefată în analiza componenței elementului românesc în corpul de comandă al armatei ruse. Din cei 19 789 de generali atestați de site-ul „Генералитет российской императорской армии”, 117 sunt români, ale căror nume pot fi consultate în Anexa nr. 8, ceea ce reprezintă 0,5% din numărul total al generalilor ruși.

7. Pentru menținerea și aprovizionarea trupelor ruse staționate în Basarabia, populația era obligată la unele prestații ordinare, pe timp de pace, și extraordinare, pe timp de război, care nu se deosebeau de cele similare din alte părți ale imperiului. Până la efectuarea reformei militare și trecerea la serviciul militar obligatoriu (1874), populația suporta multiple îndatoriri legate de întreținerea armatei, cum ar fi încartiruirea trupelor în localități, încălzirea și iluminarea spațiilor ocupate de militari, acordarea unei rații alimentare suplimentare ostașilor, hrănirea cailor armatei cu furaje, prestarea serviciului de transport cu cărauși și atelaje în folosul unităților militare, reparația obiectelor militare și multe altele.

8. Încartiruirea militarilor, prestația cea mai costisitoare, a fost pusă direct pe seama populației și reprezenta pentru basarabeni cea mai grea obligație față de armată. Pe parcursul perioadei studiate, numărul gospodăriilor și localităților supuse încartiruirii pe timp de pace era flexibil, variind de la 25 până la 60% din numărul localităților existente în Basarabia. Per total, în Basarabia erau supuse anual încartiruirii pe timp de pace în jur de 40% de localități existente.

9. Pe durata întregii perioade studiate, puținele centre urbane adăposteau în hotarele lor peste 30% din trupele aflate în regiune, ca în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, această cifră să ajungă la 50%, fapt care ameliorează simțitor situația satelor.

10. În perioada 1818-1820, 47% din numărul total al trupei era încartiruit în cazărmi. Între anii 1821-1828, ponderea încazarmării a scăzut puțin, atingând cifra de 37%, pentru ca în perioada 1831-1833 să se ridice la 50%. Anii 1834-1840 înregistrează o scădere substanțială a încazarmării, atingând cota de numai 26%, ca după războiul Crimeei și demolarea cetății Ismail, se scade până la 13% în perioada 1857-1868. Numai în anii 1826-1838, au fost construite cazărmi la Chișinău, Cetatea Albă, Ismail și Sculeni, fiind cheltuită din bugetul local și donațiile localnicilor suma enormă de 452 459 de ruble și 7 copeici asignate.

11. Sumele alocate pentru încălzire și iluminare și ponderea lor în bugetul regional se prezintă astfel pe ani: 1825: 160 486 de ruble asignate – 28%; 1826: 124 955 de ruble – 22%; 1827: 104 000 de ruble – 20%; 1828: 138 728 de ruble – 37%; 1835 – 1841: anual 145 549 de ruble, per total 660 028 de ruble și 87 de copeici¹⁷⁵ - aproximativ 11%; 1858: 55 608 de ruble și 52 de copeici – 20%; 1861: 101 888 de ruble și 40 de copeici – 2,7%; 1863 – 1864: câte 58 087 de ruble anual – 1,5%; 1867 – 1868: câte 57 213 de ruble anual – 1,5%.

12. Construcția, reparația, întreținerea, închirierea, înzestrarea cu mobilierul necesar a spitalelor și infirmeriilor de toate tipurile erau puse în seama guvernului regional, ceea ce, în principiu, contravenea prevederilor regulamentare. În acest scop, din bugetul regional au fost alocate mari sume de bani: în perioada 1812-1829 – 161 570 de ruble; în anii 1832-1853 – 690 467 de ruble;

¹⁷⁵ Cifra a fost calculată din datele privind bugetul regional publicate în lucrarea cercetătorilor. Гросул, Я., Будак, И. *Очерки истории народного хозяйства Бессарабии (1812 - 1861)*. Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1967.

în perioada 1856-1866, anual erau alocate aproximativ 1 830 de ruble, deci 21 960 de ruble în total; din anul 1867 și până la introducerea serviciului militar obligatoriu – anual câte 7 711 de ruble, deci 61 688 de ruble în total; în total – în jur de 1 milion de ruble.

13. Populația suporta cheltuieli semnificative pentru rația alimentară suplimentară a militarilor încartiruiți, dar și pentru procurarea proviziei și furajului în cazul marșului, cantonamentelor, revistelor generale de front sau transportarea recruților spre locul satisfacerii serviciului militar.

14. Pentru a funcționa, imensa armată țaristă avea nevoie de un număr mare de unități de transport, de care nu dispunea. Dintre toate îndatoririle populației față de armată, după încartiruire, cea de transport ocupa locul secund la nivelul nemulțumirilor și al greutăților suportate de cetățeni. Anual, numai pe timp de pace, din gospodăriile țăranilor erau rechiziționate aproximativ 490 de care pentru o etapă de marș sau de la 7 000 până la 12 500 de care și trăsurile de transport. Numărul atelajelor rechiziționate pentru armată creștea din an în an, atingând o cotă maximă în anul 1867, când cifra a ajuns la 12 697 de vehicule.

15. Populația Basarabiei a fost utilizată și ca forță ieftină de muncă la diferite lucrări de construcție cu caracter militar.

16. Cheltuielile militare directe în bugetul regional constituiau la sfârșitul anilor `20 ai secolului al XIX-lea până la o treime din totalul cheltuielilor, ca treptat să se reducă la 8 % la sfârșitul anilor `60 și începutul anilor `70. Din surse disponibile putem calcula cu aproximație că aceste cheltuieli militare pe timp de pace, în toată perioadă studiată, se ridicau la cifra de 5 milioane de ruble.

17. Succesele obținute de ruși în războiul ruso-turc din anii 1828-1829 se datorează, în cea mai mare parte, faptului că *toate căile de acces spre teatrul de acțiuni militare* (drumuri strategice, poduri, vaduri) au fost reparate și întreținute pe parcursul războiului de administrația regională și de populație, cheltuieli care au constituit aproximativ 383 000 de ruble. Pe parcursul războiului, populația a furnizat a șasea parte din întreaga cantitate de fân stocat la depozitele militare. Întreținerea depozitelor alimentare a costat bugetul ținutului cu încă 25 000 de ruble. Hotărâtor era contribuția populației în formarea convoiului ambulant al armatei. Aproximativ un sfert din acesta se constituia din unitățile de transport mobilizate în regiune (de la 12 până la 13 000 de atelaje) cu 36 548 de boi și 1 857 de cai.

18. Basarabia a jucat un rol important în desfășurarea Războiului Crimeei (1853-1856), devenind principala bază logistică și de concentrare a trupelor care aveau misiunea să ocupe Principatele Române și să acționeze în direcția balcanică. În anii războiului, prin provincie au trecut numai într-o direcție în jur de 200 000 de oameni, fiind cazați și hrăniți de localnici. În total, guvernul regional, dar și populația civilă au contribuit cu 2 044 145 de ruble și 55 de copeici pentru

susținerea armatei implicate în ducerea acțiunilor militare. Suma reală de cheltuieli în vederea susținerii efortului militar al imperiului ar trebui mărită de cel puțin cinci-șase ori, ceea ce ar însemna că suma reală ar trebui să fie de aproximativ 10-15 milioane de ruble, adică în jur de 4% din totalul cheltuielilor militare ale Rusiei, care, către anul 1856, constituiau 228 999 796 de ruble.

19. În perioada premergătoare îmfăptuirii reformei militare, povara întreținerii unităților militare și a întregului mecanism militar pentru Basarabia s-a redus. Practica deselor mutări ale trupelor dintr-o regiune în alta și ale subunităților mici în cadrul regiunilor de staționare permanentă a fost sistată. Pe parcursul întregii perioade (1856-1874), în regiune a staționat Divizia 15 Infanterie, iar numărul total al militarilor nu depășea 15 000 de oameni. Cheltuielile bugetare alocate armatei au scăzut de la an la an: de la 20% în anul 1858, până la numai 2,5% în anul 1867.

20. Pe parcursul perioadei cercetate, populația își manifesta opoziția față de autoritățile militare prin forme diferite de protest. Forma cea mai populară de protest contra abuzurilor erau plângerile individuale sau colective. Alte forme de protest au fost refuzul și eschivarea de la prestarea diferitelor corvoade și munci. Părăsirea plaiurilor natale, abandonarea satelor și migrările colective în alte regiuni ale imperiului sau peste Prut reprezentau forme specifice de protest pașnic al populației față de abuzurile autorităților militare ruse. Cu trecerea timpului, au fost întrebuințate și forme deschise de rezistență, cum ar fi ciocniri și bătăi între localnici și militarii ruși, nesupunerea directă față de autorități, răscoalele țărănești, reprimare cu ajutorul forței armate.

Studiul de față privind rolul jucat de Basarabia în întreținerea armatei ruse atât pe teritoriul național, cât și în cadrul imperiului, în general, impune unele **recomandări**:

- cercetarea efectuată necesită extinderea perioadei cronologice studiate și după îmfăptuirea reformei militare, acoperind întregul segment al secolului al XIX-lea și începutul secolului XX, inclusiv războiul ruso-turc din 1877-1878;

- diversificarea tematicii studiate prin abordarea unor noi probleme: recrutarea populației alogene din Basarabia, în mod special a celei de rit mozaic, în perioada de până la reformele militare; sistemul de mobilizare introdus în regiune după reformele militare; înființarea organelor administrativ-militare; activitatea trupelor de garnizoană; aspecte ale învățământului specializat militar; istoria unităților militare care au staționat în regiune; personalitățile elitei militare naționale;

- extinderea arealului arhivistic prin cercetarea documentelor depozitate în arhivele din Ucraina, Federația Rusă și România;

- popularizarea rezultatelor obținute prin publicarea în reviste de specialitate, în mass-media din țară și de peste hotare;

- includerea parțială a tematicii respective în curricula instituțiilor militare de învățământ superior.

BIBLIOGRAFIE

Literatura în limba română:

1. AGACHI, A. *Țara Moldovei și Țara Românească sub ocupația militară rusă (1806 - 1812)*. Chișinău: Pontos, 2008, 388 p. ISBN 978-9975-72-087-8.
2. BEZVICONI, Gh. *Boierimea Moldovei dintre Prut și Nistru. Actele Comisiei pentru cercetarea documentelor nobilimii din Basarabia, la 1821*. București: Fundația Regele Carol I, 1940, 342 p.
3. BOLDUR, Al. *Istoria Basarabiei*. București: Editura Victor Frunze, 1992, 544 p.
4. FILITTI, I. *Principatele Române de la 1828 la 1834: Ocupația rusească și Regulamentul Organic*. București: Institutul de Arte Grafice „Bucovina”, 1934, 385 p.
5. *Istoria Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești*, vol. I. Chișinău: Cartea Moldovenească, 1967, 712 p.
6. OJOG, I. Aspecte din activitatea militară a lui P.D. Kiselev în Basarabia. În: *Omagiu lui Potlog Vladimir și Drachenberg Constantin la 70 de ani*. Chișinău, 1997.
7. TIMOHINA, N. Situația economică a Basarabiei în ajunul Războiului din Crimeea. În: *Tyragetia, serie nouă*, vol. I (XVI), nr. 2, Chișinău, 2007, p. 217-228, ISSN 1857-0240.
8. TOMULEȚ, V. Protestele și revendicările populației din Basarabia în anii 1812 – 1828. În: *Tyragetia, seria nouă*, vol. II (XVII), nr.2, Chișinău, 2008, p. 43-64. ISSN 1857-2040.
9. TOMULEȚ, V. Schimbări în structura socială a societății basarabene conform „Regulamentului” din 29 aprilie 1818. În: *Studia Universitatis. Revista științifică a Universității de Stat din Moldova*, seria „Științe umanistice”, nr. 10 (20), Chișinău, 2008, p. 5-12, ISSN 1857-209X.
10. TOMULEȚ, V. Repercusiunile prezenței armatei ruse de ocupație asupra populației din Basarabia (1812-1830). În: *Tratatul de Pace de la București din 1812. 200 de ani de la anexarea Basarabiei de către Imperiul Rus. Materialele conferinței internaționale, Chișinău, 26-28 aprilie 2012*. Chișinău: Pontos, 2012, p. 19-36. ISBN 978-9975-51-350-0.
11. TOMULEȚ, V. *Basarabia în epoca modernă (1812 - 1918): (Instituții, regulamente, termeni)*, Ediția a II-a, revăzută și adăugată. Chișinău: Lexon Prim, 2014, 672 p. ISBN 978-9975-4055-5-3.
12. TOMULEȚ, V. Situația demografică, social-economică și confesională din Basarabia în anii `20 ai secolului al XIX-lea. În: *Studia Universitatis Moldaviae*, nr. 4 (104), Chișinău, 2017, p. 31-52. ISSN 1811-2668.

Literatura în limba rusă:

13. АНЦУПОВ, И. *Государственная деревня Бессарабии в XIX веке (1812-1870)*. Кишинев: Издательство” Картя Молдовеняскэ”, 1966, 261 с.

14. АНЦУПОВ, И. *Казачество российское между Бугом и Дунаем*. Кишинев: И.П.Ф. Центральная типография, 2000, 286 с. ISBN 9975-9561-2-2.
15. АРАНОВИЧ, А. *Интендантское снабжение русской армии во второй половине XIX – начале XX века*. Санкт-Петербург: Издательство СПГУТД, 2005, 426 с.
16. БЕСКРОВНЫЙ, Л. *Русская армия и флот в XIX веке. Военно-экономический потенциал России*. Москва: Издательство Наука, 1973, 616 с.
17. БОГДАНОВИЧ, М. *Восточная война 1853 – 1856 годов*. Т. 1-4. Санкт-Петербург: Типография Ф. Сущинского, 1876 – 1977, 1699 с.
18. БУДАК, И. *Общественно-политическое движение в Бессарабии в пореформенный период*. Кишинев: Издательство "Картя Молдовеняскэ", 1959, 411 с.
19. БУДАК, И. *Буржуазные реформы 60 – 70-х годов XIX века в Бессарабии*. Кишинев: Издательство "Картя Молдовеняскэ", 1961, 220 с.
20. ВЕЩИКОВ, П. *Военное хозяйство-Тыл Вооруженных Сил России (XVIII – XX в.в.)*. Москва: Издательский дом На пресс, 2003, 458 с.
21. ВИГЕЛЬ, Ф. *Замечание на нынешнее состояние Бессарабии. Писано в октябре 1823 года*. Москва: Университетская типография, 1892, 256 с.
22. *Военное обозрение Одесского военного округа. Составлено по материалам, собранным при окружном штабе офицерами генерального штаба*. Одесса: Типография П. Францова, 1871, 861 с.
23. ГАВРИЛОВ, С. Особенности интендантского снабжения русской армии в первой половине XIX в. *În: Военно-исторический журнал*, nr. 1, 2009, с. 59-63. ISSN 0321-0828.
24. ГРОСУЛ, Я. *Крестьяне Бессарабии (1812-1861)*. Кишинев: Государственное издательство Молдавии, 1956, 397 с.
25. ГРОСУЛ, Я. Автономия Бессарабии в составе России (1812 – 1828 г.г.). *În: Труды по истории Молдавии*. Кишинев: Штиинца, 1982, с. 110-234.
26. ГРОСУЛ, Я., БУДАК, И. *Очерки истории народного хозяйства Бессарабии (1812 - 1861)*. Кишинев: Издательство Картя Молдовеняскэ, 1967, 391 с.
27. ЕПАНЧИН, Н. *Очерк похода 1829 года в Европейской Турции*. Санкт-Петербург: Типография Главного Управления Уделов. Т. 1-3, 1905-1906, 1390 с.
28. ЖУКОВ, В. *Города Бессарабии. 1812 – 1861. Очерки социально-экономического развития*. Кишинев: Издательство Картя Молдовеняскэ, 1964, 250 с.
29. ЖУКОВ, В. *Города Бессарабии. (1861 - 1900). Очерки социально-экономического развития*. Кишинев: Издательство Штиинца, 1975, 291 с.

30. ЗАЙОНЧКОВСКИЙ, А. *Восточная война 1853 – 1865 г.г.* Т. 1-2. Санкт-Петербург: ООО. Издательство „Полигон”, 2002, 2221 с.
31. ЗАТЛЕР, Ф. *Записки о продовольствии войск в военное время.* Санкт-Петербург: Типография Торгового дома С. Струговщикова и Ко, 1860, 349 с.
32. ЗАЦУК, А. *Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами Генерального штаба. Бессарабская область. Часть 1.* Санкт-Петербург: Тип. Товарищества Общественная польза, 1862, 552 с.
33. ЗАЦУК, А. *Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами Генерального штаба. Бессарабская область. Часть 2.* Санкт-Петербург: Тип. Товарищества Общественная польза, 1862, 260 с.
34. *История Молдавской ССР с древнейших времён до наших дней.* Кишинев: Издательство „Штиинца”, 1984. 551 с.
35. *История народного хозяйства Молдавской ССР (1812-1817).* Кишинев: Издательство „Штиинца”, 1977, т. 2, 391 с.
36. *История тыла Российских Вооруженных сил (XVIII – начало XX в.) в 4-х книгах.* Санкт-Петербург: ВАТТ, 2000.
37. КАСО, Л. *Россия на Дунае и образование Бессарабской Области.* Москва: Печатня А. Снегиревой, 1913, 236 с.
38. КУШКО, А., ТАКИ, В. *Бессарабия в составе Российской империи (1812 - 1917).* Москва: Новое литературное обозрение. (Серия „Historia Rossica/Украины Российской империи”), 2012, 400 с. ISBN 978-5-86793-970-0.
39. МУНТЯН, М. Динамика урожайности зерновых культур в Бессарабии в первой половине XIX века. În: *Ученые записки Кишиневского Государственного Университета.* Том 73 (серия историческая). Кишинев, 1964, с. 25-41.
40. ПАНФИЛОВ, С. Государственные, земские и помещичьи повинности царан в 40-60-г.г. XIX в. În: *Социально-экономическое развитие Бессарабии в XIX в. Вопросы истории. Межвузовский Сборник.* Кишинев: Издательство ”Штиинца”. 1977, с. 75-96.
41. ЭММАНУЕЛЬ, А. Воинский постой в Бессарабии в 1864 и 1865 годах. În: *Записки Бессарабского Областного Статистического Комитета,* Том второй. Кишинев: Типография Областного Правления, 1867, с. 319 – 327.

Literatura în limba engleză:

42. BADEN, C. *The Ottoman Crimean War, 1853-1856.* Leiden-Boston, 2010, 427 p. ISBN 978-90-04-18205-9.
43. CLARCK, Ch. U. *Bessarabia: Russia and Roumania on the Black Sea.* New York: Dodd, Mead & Company, 1927, 341 p.

44. CURTISS, J.S. *Russia`s Crimean War*. New York: Durham, 1979, 335 p.
45. KING, Ch. *The Moldovans; Romania, Russia and the Politics of Culture*. New York: Hoover Institution Press, 2000, 304 p.
46. ORLANDO, F. *Crimea. The last Crusade*. New York: Penguin Books, 2010, 575 p. ISBN 071-3997-044.
47. SETON-WATSON, R. W. *A history of the Romanians from roman times to the completion of unity*. Cambridge: 1934, 640 p.

LISTA PUBLICAȚIILOR AUTORULUI LA TEMA TEZEI

1. LEȘCU, A. *Românii în armata imperială rusă: secolul al XVIII-lea – prima jumătate a secolului al XIX-lea*. București: Editura Militară, 2005, 232 p. ISBN 973-32-0695-4.
2. LEȘCU, A. Cantemireștii în istoria militară a Moldovei. În: *Revista de istorie a Moldovei*, Chișinău, 2008, nr.4 (76), p. 153-159. Categoria B. ISSN 1857-2022.
3. LEȘCU, A. *Românii Basarabeni în istoria militară a Rusiei: de la războaiele din Caucaz la Războiul Civil*. București: Editura Militară, 2009, 409 p. ISBN 978-973-32-0813-6
4. LEȘCU, A. Tradiții militare în oglinda generalitetului moldovenesc în secolul al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea. În: *Diversitatea științelor socio-umane: probleme și soluții pentru dezvoltarea europeană. Culegere de comunicări științifice*. Chișinău, 2009. ISBN 978-9975-4061-3-0.
5. LEȘCU, A. Regiunea Pruto-Nistreană în contextual politicii externe ruse din secolele XVIII– XIX. Aspecte istorico-militare. În: *Revista Militară. Studii de securitate și apărare*. Chișinău, 2010, nr. 2(4), p. 58-63. ISSN 1857- 405X.
6. LEȘCU, A. Prestarea serviciului militar obligatoriu de către populația Basarabiei în armata țaristă post-reformă. În: *Альманах "Военный сектор 2"*, Кишинев, 2013, p. 23-25.
7. LEȘCU, A. Unitățile armatei țariste dislocate în Basarabia în perioada anilor 1812 – 1828. În: *Revista de istorie militară*. București, 2013, nr. 3-4, p. 94-104. ISSN 1220-5710.
8. LEȘCU, A. Voluntari români în războiul Crimeii (1853 - 1856). În: *Document. Buletinul Arhivelor Militare Române*. București, 2013, nr. 4(62), 14-16. ISSN 1454-0924.
9. LEȘCU, A. Basarabia și asigurarea logistică a teatrului de operațiuni în Războiul Ruso-Turc 1828 – 1829. În: *Cohorta. Revista de istorie militară*. Chișinău, 2015, nr. 1, p. 23-34. ISSN 1857-0100.
10. LEȘCU, A. Rușii și construirea spitalelor militare în Basarabia în prima jumătate a secolului al XIX-lea. În: *Revista militară. Studii de Securitate și Apărare*. Chișinău, 2016, nr. 2(16), p. 118-194. ISSN 1857- 405X.
11. LEȘCU, A. Dislocarea trupelor ruse în Basarabia în anii 1856 – 1874. În: *Conferința științifică internațională "Perspectivele și Problemele Integrării în Spațiul European al Cercetării și Educației", 7 iunie 2016, Volumul II: [în 2 vol.]*. Cahul: Universitatea de Stat "B.P. Hașdeu", 2016, (Tipogr. "Centrografic"), p. 342-345. ISBN 978-9975-88-042-8.
12. LEȘCU, A. Istoriografia rusă din epoca modernă despre rolul Basarabiei în asigurarea potențialului militar a Imperiului Rus. În: *Perspectiva Academică, vol. VI*. Chișinău: Universitatea "Perspectiva-INT", (Tipogr. "Tipocart Print"), 2017, p. 90-101. ISBN 978-9975-133-61-6.

13. LEȘCU, A. Dimitrie Baltaga – aventurier romantic basarabean. În: *Perspectiva Academică*, vol. VI. Chișinău: Universitatea "Perspectiva-INT", (Tipogr. "Tipocart Print"), 2017, p. 102-105. ISBN 978-9975-133-61-6.
14. LEȘCU, A. Încartiruirea militarilor armatei imperiale ruse în Basarabia (1856 - 1874). În: *Culegere de articole științifice: Academia Militară a Forțelor Armate "Alexandru cel Bun"*, Chișinău: Academia Militară a Forțelor Armate "Alexandru cel Bun". Chișinău: Tipogr. "Tipocart Print, 2017, p. 77-84.
15. LEȘCU, A. Nobilii basarabeni în armata țaristă. Cazul fraților Ralli. În: *Culegere de articole științifice: Academia Militară a Forțelor Armate "Alexandru cel Bun"*, Chișinău: Academia Militară a Forțelor Armate "Alexandru cel Bun". Chișinău: Tipogr. "Tipocart Print, 2017, p. 233-244. ISBN 978-9975-133-61-6.
16. LEȘCU, A. Încartiruirea militarilor armatei ruse în Basarabia (1856 - 1874). În: *Revista militară. Studii de Securitate și Apărare*". Chișinău, 2017, nr. 1(17), p. 99-102. ISSN 1857-405X.
17. LEȘCU, A. Unitățile armatei ruse dislocate în Basarabia în perioada anilor 1830 – 1853. În: *Revista de istorie militară*. București, 2017, nr. 5-6, p. 10-16. ISSN 1220-5710.
18. LEȘCU, A. *Istoria militară a Moldovei: curs de lecții*. Chișinău: Tipogr. "Tipocart Print", 2018, 368 p. ISBN 978-9975-133-92-0.
19. LEȘCU, A. Istoriografia din epoca contemporană despre rolul Basarabiei în asigurarea potențialului militar al Imperiului Rus. În: *Revista militară. Studii de Securitate și Apărare*. Chișinău, 2017, nr. 2(18), p. 114-123. ISSN 1857- 405X.
20. LEȘCU, A. Abuzurile militarilor ruși împotriva populației Basarabiei. 1830-1853. În: *Conferința științifică internațională "Perspectivele și problemele integrării în spațiul european al cercetării și educației. 7 iunie 2018"*, Volumul II. Cahul: Tipografia "Centrografic", 2018, p. 202-204. ISBN 978-9975-88-042-8.
21. LEȘCU, A. Aprovizionarea armatei ruse staționate în Basarabia cu mijloace de transport (1832-1853). În: *Tyragetia. Istorie. Muzeologie. Serie Nouă*. Vol. XII [XXVII]. Chișinău, nr. 2, "Bons Offices", 2018, p. 111-122. ISSN 1857-2040.
22. LEȘCU, A. *Basarabia și asigurarea logistică a trupelor ruse în anii 1812 – 1874*. București: Editura Militară, 2018, 302 p. ISBN 973-32-1070-2.
23. LEȘCU, A. Aprovizionarea militarilor ruși încartiruiți în Basarabia cu lemne și cu materialele de iluminare (1812 – 1828). În: *Studia Universitatis Moldaviae. Seria "Științe umanistice"*. Chișinău, 2018, nr. 4(114). pp. 85-89. ISSN 1811-2668.
24. LEȘCU, A. Construirea și întreținerea spitalelor militare în Basarabia (1832 - 1853). În: *Dezvoltarea Armatei Naționale în contextul aprofundării reformelor democratice:*

- Materialele conferinței interuniversitare, 1 martie 2018. Ediția a III-a.* Chișinău: Tipografia "Notograf Prim", 2019, p. 141-146. ISBN 978-9975-84-082-8.
25. LEȘCU, A. Aprovizionarea de către populația Basarabiei cu provizie și furaje a armatei ruse, staționate în Basarabia (1812 - 1828). În: *Revista militară. Studii de Securitate și Apărare.* Chișinău, 2018, nr. 2(20), p. 59-64. ISSN 1857- 405X.
26. LEȘCU, A. Relațiile populației Basarabiei cu militarii ruși (1812-1828). În: *Buletinul științific al Universității de Stat „B. P. Hașdeu” din Cahul: Științe sociale. Ediție semestrială.* Cahul, 2019, nr. 2(10). p. 71-77. ISSN 2345-1858.
27. LEȘCU, A. Mișcarea migraționistă din Basarabia ca forma de protest față de abuzurile administrației ruse în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. În: *Revista militară. Studii de Securitate și Apărare,* Chișinău, 2019, nr. 1(21), p. 88-90. ISSN 1857-405X.
28. LEȘCU, A. Polish Insurrection (1863-1864) and Bessarabia. În: *Polish-Moldovan relations to the centenary of the regaining of independence by Poland. Reports of the Scientific International Conference, October, 22, 2018, Chișinău, Republic of Moldova.* Chișinău: Editura LEXON-PRIM, 2020, p.p.101-105. ISBN 978-9975-3424-0-7.

ADNOTARE

Autor: Leșcu Anatolie

Tema de cercetare: **Asigurarea logistică a trupelor ruse din Basarabia (1812-1874)**, teza de doctor habilitat în istorie, Chișinău, anul perfectării – 2022.

Structura tezei: lista abrevierilor, introducere, șase capitole cu câte 4-6 subcapitole, concluzii generale și recomandări, bibliografie cu 266 de titluri, 270 de pagini de text de bază (până la bibliografie), 11 figuri, 20 de tabele. Rezultatele obținute sunt publicate în 28 de lucrări științifice, dintre care 3 monografii.

Cuvinte-cheie: Basarabia, Imperiul Rus, armata rusă, asigurarea logistică, prestații militare, război, populație, încartiruire, relații sociale, abuzurile militarilor.

Domeniul de studiu: istoria românilor.

Scopul lucrării este de a studia procesul de asigurare logistică a trupelor ruse și a structurilor militare staționate în Basarabia, atât pe timp de pace, cât și la război, în anii 1812-1874.

Obiectivele lucrării: analiza literaturii de specialitate și a surselor istorice privind asigurarea logistică a trupelor ruse staționate în Basarabia în anii 1812-1874; elucidarea problemei privind aprovizionarea armatei ruse staționate în Basarabia în perioada cercetată; studierea problemei privind aprovizionarea armatei cu toate cele necesare în anii 1812-1874; analiza privind încartiruirea și aprovizionarea militarilor de către populația locală cu lemne și materiale de iluminat pe perioada încartiruirii; elucidarea problemelor apărute în relațiile dintre militarii ruși și populația locală; calcularea costului financiar pentru construcția cazărnilor și întreținerea spitalelor militare în anii 1830-1853; aprecierea rolului economic pe care l-a avut populația Basarabiei în timpul Războiului ruso-turc din anii 1828-1829 și și Războiului Crimeei (1853–1856) în asigurarea logistică a armatei ruse din teatrul de operații din Balcani.

Noutatea și originalitatea științifică constă în elucidarea rolului care l-a avut armata rusă și instituțiile sale în istoria regiunii, precum și a prețului plătit de populație și societate pentru susținerea acestora. Această problemă a fost analizată pe mai multe componente, pe perioade cronologice, pe timp de pace și de război. Rolul Basarabiei nu este privit separat, ci în contextul sistemului militar al Imperiului Rus.

Rezultatele obținute: a fost creată o nouă direcție științifică în studierea istoriei naționale privind influența instituțiilor militare de ocupație și prestațiilor impuse populației asupra dezvoltării social-economice și culturale a regiunii în epoca modernă.

Semnificația teoretică rezidă în cadrul teoretic și metodic unic al studiului problemei, bazat pe realizările istoriografiei problemei în contextul continuității cercetărilor factologice. Un aspect important este caracterul interdisciplinar al studiului, aflat la limita între istorie, istoria militară, știința militară, sociologie și statistică.

Valoarea aplicativă a lucrării constă în cercetarea, în baza documentelor inedite de arhivă, a diferitelor aspecte ale istoriei militare, a relațiilor civil-militare din trecut, a unor aspecte demografice și antropologice în contextul staționării subunităților militare de un anumit component etnic în localitățile Basarabiei – probleme puțin studiate sau neinvestigate în trecut.

Implementarea rezultatelor științifice: rezultatele obținute sunt valorificate prin prezentarea unui curs special la Academia Militară a Forțelor Armate „Alexandru cel Bun”, participarea la conferințe științifice internaționale și naționale, publicarea de articole, studii și monografii.

АННОТАЦИЯ

Автор: Лешку Анатолий Петрович

Тема исследования: Тыловое обеспечение русских войск, расположенных в Бессарабии (1812-1874), диссертация на соискание научной степени доктора исторических наук, Кишинев, 2022.

Структура диссертации: список сокращений, введение, шесть глав с 5-6 параграфами в каждой главе, общие выводы и предложения, список библиографии, состоящий из 266 наименования работ, 270 страниц основного текста, 11 графиков и 20 таблиц. Результаты научных исследований были опубликованы в 28 работах, из которых 3 монографии.

Ключевые слова: Бессарабия, Российская империя, российская армия, тыловое обеспечение, воинские повинности, война, население, квартирование войск, общественные отношения, злоупотребления военных.

Область исследования: история румын.

Цель исследования: изучение роли Бессарабии в тыловом обеспечении русских войск, расквартированных на её территории в мирное и военное время в 1812-1874 гг.

Задачи диссертации: анализ научной литературы и исторических источников в исследовании вопроса о роли Бессарабии в тыловом обеспечении русских войск, дислоцируемых на этой территории в 1812-1874 гг.; исследование вопроса о довольствии войск, расположенных в Бессарабии в изучаемый период; изучение вопроса обеспечения русских войск всем необходимым в 1812-1874 гг.; изучение вопроса о квартирном довольствии войск и выявление характера взаимоотношений местного населения с военными; изучение вопроса о роли Бессарабии в тыловом обеспечении войск в 1830-1853 гг.; исследование вклада Бессарабии в тыловое обеспечение русских войск в ходе боевых действий во время русско-турецкой войны 1828-1829 и Крымской войны (1853-1856 гг.) на Балканском театре военных действий.

Научная новизна и оригинальность исследования состоит в комплексном подходе к рассмотрению роли, которую сыграли военные структуры Российской империи в истории края, а также финансовых затрат местного населения на их содержание. Данный вопрос был рассмотрен комплексно, в хронологическом порядке, в мирное и военное время.

Достигнутые результаты: определена новая область научных знаний в изучении национальной истории, связанная с выявлением роли оккупационных войск и военных повинностей населения на социально-экономическое и культурное развитие края в Новое время.

Теоретическая значимость исследования заключается в расширении теоретико-методологического базиса исследования проблематики, вытекающего из достижений исторической мысли в свете накопленного фактологического материала, а также в междисциплинарном характере исследования, находящегося на грани истории, военной истории, военной науки, социологии и статистики.

Практическая значимость диссертации заключается в рассмотрении на основе новых архивных материалов различных аспектов из области военной истории, а также взаимоотношения гражданского населения с военными структурами, ряда положений из области антропологии и демографии, малоисследованные предыдущими поколениями историков.

Внедрение научных результатов состоит в их использовании автором в составе курса лекций, проводимых в рамках Военной академии Вооруженных Сил Республики Молдова, в участии на международных и национальных научных конференциях, в публикации научных статей, работ и монографий.

ANNOTATION

Author: Leșcu Anatolie

Research theme: **The logistics of Russian troops in Bessarabia (1812-1874)**, thesis for the degree of doctor habilitate in history, Chișinău, 2022.

Thesis structure: list of abbreviations, introduction, six chapters, general conclusions and recommendations, bibliography (266 titles), 270 pages of main text (up to bibliography), 11 figures, 20 tables. The obtained results are published in 28 scientific works, of which 3 monographs.

Keywords: Bessarabia, Russian Empire, russian army, logistics, military services, war, the population, quartering, social relations, military abuses.

Field of study: History of Romanians.

Purpose of research is to study the process of logistical assurance of Russian troops and military structures stationed in Bessarabia, both in peacetime and in war, in the years 1812-1874.

Research objectives: analysis of specialized literature and historical sources on the logistical provision of Russian troops in the years 1812-1874; elucidation of the problem regarding the supply of the Russian army stationed in Bessarabia during the research period; studying the problem of supplying the army in the years 1812-1874; analysis on the encampment and supply of the military by the local population during the encampments; elucidation of problems in relations between the Russian military and the local population; calculation of the financial cost of the army's maintenance in the years 1830-1853; appreciation of the economic role played by the people of Bessarabia during the Russo-Turkish War of 1828-1829 and the Crimean War (1853–1856).

Scientific novelty and originality: it consists in elucidating the role played by the Russian army and its institutions in the history of the region, as well as the price paid by the population and society for their support. This issue has been analyzed on several components, in chronological periods, in time of peace and war. The role of Bessarabia is not seen separately, but in the context of the military system of the Russian Empire.

The results obtained: a new scientific direction was created in the study of the national history regarding the influence of the occupation military institutions and the benefits imposed on the population on the socio-economic and cultural development of the region in the modern era.

Theoretical significance: resides from a unique theoretical and methodological framework based on the achievements of the historiography of the problem, in the context of continuity of factological research. The important aspect is also the interdisciplinary character of the study, at the limit of history, military history, military science, sociology, statistics.

Practical value of research: researching, on the basis of archival documents, various aspects of military history, civil-military relations in the past, demographic and antropological problems, little researched or not investigated in last.

Implementation of research findings: the research findings are capitalized by conducting a special cours at the Military Academy of the Armed Forces „Alexandru cel Bun”, by participation in international and national scientific conferrences, by publication of articles, studies and monographs.